

Stockholms
universitet

Kriminologiska institutionen

“Allra mest utsatta för systemets
vådor synas de vanartade flickorna
ha varit”

Problemrepresentationer av flickors lag- och
normbrytande beteenden i Statens offentliga utredningar
1922-2015

Examensarbete för masterexamen i kriminologi, 30 hp

Kriminologi
Avancerad nivå
Vårterminen 2021
Emma Sundkvist

Sammanfattning

Denna studie syftar till att skapa förståelse om hur flickors brottslighet och normbrytande beteenden konstrueras som sociala problem i Statens offentliga utredningar. Dessutom undersöks om, och i så fall hur problemkonstruktionerna har förändrats över tid. För att åstadkomma detta genomförs en policyanalys av fem statliga offentliga utredningar mellan åren 1922-2015. Det teoretiska och metodologiska ramverket bygger på Carol Bacchis (2009) *What's the problem represented to be?*-ansats [WPR]. De (förslag till) åtgärder som skrivs fram i utredningarna samt det underlag som utredningarna presenterar för att motivera dessa åtgärder analyseras för att avtäckta problemrepresentationerna i utredningarna. Analysen visade i ett initialt skede att förslagen till åtgärder i utredningarna presenterades könsneutralt. Vid närmare analys av de föreslagna åtgärderna upptäcktes däremot att *problemrepresentationerna* inom de presenterade underlagen till åtgärdsförslagen i stor utsträckning var könade. I studien framträder tre centrala teman: problemrepresentationerna om flickors lag- och normbrytande beteenden relateras till (i) sexualitet, (ii) familj, umgänge och övrig omgivning samt (iii) biologiska och psykologiska förklaringar. Dessa teman återfinns inom hela den analyserade tidsperioden, och visar sig vara relativt trögrörliga. Problemrepresentationerna tillhörande respektive tema visar däremot på större variationer över tid, d.v.s. att hur problemet konstrueras utifrån dessa teman beror på vilken tidsperiod vi befinner oss i. Problemrepresentationerna skiljer sig även åt mellan flickor och pojkar i utredningarna – flickors problembilder centreras främst kring *normbrytande* beteenden, medan pojkars problembilder främst centreras kring *lagbrytande* beteenden. I flera sammanhang konstrueras också pojkar som norm för gruppen (lag- och normbrytande) barn och ungdomar, vilket i denna studie argumenteras för att flickor andrafieras eller osynliggörs. En diskursiv utvecklingstendens som identifieras i studien är att *jämställdhetsfrågan* blir aktuell i den sista analyserade utredningen. Resultatet argumenteras vidare (re)konstruera normativa förväntningar baserat på kön, samt att detta fortsatt också bidrar till att begränsa flickors handlingsutrymme.

Nyckelord: Flickor, ungdom, brottslighet, normbrytande beteenden, policyanalys, diskursanalys, problemrepresentationer, socialkonstruktivism, Statens offentliga utredningar

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING.....	1
1.1	Syfte och frågeställningar.....	2
1.2	Uppsatsens disposition	2
2	BAKGRUND OCH TIDIGARE FORSKNING	2
2.1	Sociala problem som begrepp.....	2
2.2	Ungdomsbrottslighet som socialt problem.....	4
2.2.1	Kritiska perspektiv	5
2.3	Kvinnors och flickors brottslighet som sociala problem.....	6
3	TEORETISKA OCH METODOLOGISKA UTGÅNGSPUNKTER.....	10
3.1	En teoretisk ram för förståelsen av kön som begrepp.....	10
3.2	Policyanalys som teori och metod: What's the problem represented to be?	11
3.2.1	Att problematisera policys.....	11
3.2.2	WPR-ansatsens metodologiska utgångspunkter.....	13
3.2.3	Reflexiv diskussion och motivering	15
4	URVAL OCH GENOMFÖRANDE.....	16
4.1	Urvalsförfarande och material.....	16
4.2	Validitet och reliabilitet.....	18
5	ANALYS	19
5.1	Hur konstrueras flickors lag- och normbrytande beteenden som sociala problem i offentliga utredningar?	19
5.1.1	Sexualitet	20
5.1.2	Familj, umgänge och övrig omgivning	24
5.1.3	Biologiska och psykologiska förklaringar.....	28
5.2	Skiljer sig problemkonstruktionerna av lag- och normbrytande beteenden åt mellan pojkar och flickor, och i så fall, på vilka sätt?	29
5.3	Har föreställningarna om flickors lag- och normbrytande beteenden förändrats över tid, och hur ser förändringarna i så fall ut?	32
6	AVSLUTANDE DISKUSSION	34
	LITTERATUR	36
	BILAGOR	39

1 Inledning

Under hela 1900-talet har det diskuterats och problematiserats kring hur samhället ska förstå, bemöta och hantera ungdomar med sociala problem och beteendeproblem. Åtgärder har rört sig mellan samhällliga och medicinska perspektiv såväl som pendlat mellan behandling och straff (Ohlsson & Swärd, 1994:61ff; Andersson Vogel, 2012:12). Ungdomars sociala problem har under lång tid varit i fokus i den politiska debatten, men vad som betraktats som ”ungdomsproblem” och ”problematiska ungdomar” samt hur dessa frågor ska hanteras har varierat genom historien (Andersson Vogel, 2012:14). Det verkar dock som att vissa föreställningar har haft en historisk bärkraft, och faktorer så som kön, klass och etnicitet har genomgående visat sig influerat problemdefinitioner och samhällets agerande (Andersson Vogel, 2012:14).

Framställningar av kvinnors och flickors brottslighet som sociala problem är inget som förhåller sig statistiskt, utan tvärtom något som måste ses som tydligt kontextbundet, i synnerhet i förhållande till den historiska period som de verkar inom (jmf. Estrada, Nilsson & Pettersson, 2019:139; Andersson Vogel, 2012:14). Det vi uppfattar som sociala problem får praktiska konsekvenser – kontrollen av kvinnor och flickor som begår norm- och lagstridande handlingar har historiskt följt ett annat mönster än den kontroll som utövas i relation till män och pojkar (Estrada, Nilsson & Pettersson, 2019:139; Belknap, 2014:93). Det har exempelvis visat sig att de rättsliga normerna är olika för flickor och pojkar i en rad avseenden. Astrid Schlytter (1999:138) har t.ex. funnit att flickor inte enbart har snävare ramar för sitt uppträdande, utan att de också åläggs ett större ansvar att upprätthålla dessa ramar. Schlytter (ibid.:135ff) menar att pojknormerna är mer tillåtande, vilket också innebär att pojkars handlingsutrymme är betydligt större än flickors:

[Pojkar] tillåts konsumera mer alkohol och ha ett mer omfattande drogproblem innan samhället ingriper. De tillåts vara besvärligare för omgivningen. Flicknormerna har inte bara snävare gränser, de ålägger också flickorna ett ansvar för att upprätthålla gränserna. (...) Dessa normer gör flickan ansvarig även för andras handlande.

Schlytter, 1999:138f

Kriminologin som forskningsfält har länge fått ta emot kritik för en övergripande avsaknad av representationer av kvinnor, för att vara könsblind och ’gender biased’¹ (se Lander, Pettersson & Tiby, 2003:8f; jmf. Hydén, 2002:274; Belknap, 2014:xii, 4f). Omfattande kritik har också framförts mot att de förklaringar till kvinnors och flickors brottslighet som historiskt har framförts ofta centrerats vid biologiska och psykologiska tillkortakommanden, eller vid att kvinnors brottslighet innehaft en sexuell natur – sammantaget i stereotypa drag (Camenius & Sandman, kommande; Zedner, 1991; Belknap, 2014; Estrada, Nilsson &

Pettersson, 2019). Kriminologins fixering vid att förklara avvikelser som fenomen har medfört att frågan om vad som är avvikelser glömts bort (Lander, Pettersson & Tiby, 2003:8). Hur ett socialt problem konstrueras har betydelse för vilka åtgärder som samhället sätter in gentemot detsamma. Detta innebär att framställningen av kvinnors och flickors lag- och normbrytande beteenden får konkreta konsekvenser i hur samhället hanterar och kontrollerar kvinnor och flickor med olika (uppfattade) sociala problem. Med grund i detta är det därför angeläget att studera problemets uppkomst, hur det växt fram och hur det definierats.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att skapa förståelse om hur flickors brottslighet och normbrytande beteenden konstrueras som sociala problem. För att undersöka detta genomförs en policyanalys av fem statliga offentliga utredningar mellan åren 1922-2015. Jag undersöker även om, och i så fall på vilket sätt, problemkonstruktionerna har förändrats över tid. Syftet konkretiseras i följande frågeställningar:

- Hur konstrueras flickors lag- och normbrytande beteenden som sociala problem i offentliga utredningar?
- Skiljer sig problemkonstruktionerna åt avseende lag- och normbrytande beteenden hos pojkar respektive flickor, och i så fall, på vilka sätt?
- Har föreställningarna om flickors lag- och normbrytande beteenden förändrats över tid, och hur ser förändringarna i så fall ut?

1.2 Uppsatsens disposition

Studien inleds med ett kapitel som redogör för bakgrund och tidigare forskning om ungdomsbrottslighet och därtill kvinnors och flickors brottslighet (kapitel 2). Efterföljande kapitel behandlar studiens teoretiska och metodologiska utgångspunkter, samt hur dessa analytiskt tillämpas (kapitel 3). Därefter presenteras studiens urvalsförfarande samt slutgiltiga urval (kapitel 4). I kapitel 5 presenteras analysen, för att avslutningsvis sammanfattas och diskuteras i kapitel 6.

2 Bakgrund och tidigare forskning

2.1 Sociala problem som begrepp

Begreppet *problem* har sitt ursprung i grekiskans *proba'llein*, vilket betyder 'kasta fram, uppställa, fråga, gåta, uppgift att lösa, vanskelig' (Ohlsson & Swärd, 1994:14). 'Problem' kan

inneha olika laddning och olika funktion beroende på kontext, vem som definierar dem och vilken funktion de ska fylla (Ohlsson & Swärd, 1994:14; Meeuwisse & Swärd, 2002:27ff). *Sociala problem* är en variant av problembegreppet som ofta åsyftar förhållanden 'som strider mot värderingarna hos ett stort antal människor; på tillstånd som har negativa konsekvenser eller är dysfunktionella för samhället, eller på förhållanden som enligt bedömarna behöver ändras' (Ohlsson & Swärd, 1994:14). Enligt en sociologisk definition uppstår sociala problem när en tillräckligt stor grupp människor påtalar en situation, och enas om att något måste göras för att förhindra den (Andersson Vogel, 2012:30).

I Sverige har sociala problem som begrepp kunnat spåras till slutet av 1800-talet genom Svenska Akademiens ordboksredaktion (Meeuwisse & Swärd, 2002:25). Innan dess förekom uttryck så som 'den sociala frågan', 'samhällsfrågan' och 'samhällsproblem' (ibid.). 1800-talet präglades av befolkningsökningar och därigenom en ökad fattigdom. Fattiga flyttade från landet in till städerna för att bli arbetare i de nya verkstäder och fabriker som etablerades under industrialiseringen. Städerna växte, och för de inflyttade innebar det trångboddhet och höga hyror varpå missförhållanden (så som fattigdom, tiggeri, familjevåld, dryckenskap, dåliga bostäder samt skador och påfrestningar i arbetslivet) började uppmärksammas i allt större utsträckning. Detta förknippades mer och mer till en påtaglig samhällsomvandling med skärpta klassmotsättningar, och filantropiska sällskap och myndigheter menade att dessa missförhållanden måste åtgärdas. Här började de kallas för sociala problem, med krav på sociala reformer (Meeuwisse & Swärd, 2002:28; Norburg, 2015:19f; Bjurman, 1995:179).

Under välfärdssamhällets framväxt mellan 1930 och 1970 började de sociala problemen betraktas och hanteras som en konsekvens av ojämn tillgång till arbete, bostäder och välfärd, varpå arbetsmarknadspolitik, bostadspolitik och andra former av socialpolitik utvecklades mot att skapa mer jämlika förhållanden. Under denna tidsperiod började även fler yrken definieras i sociala termer, och tilltron till forskare och experter växte (Meeuwisse & Swärd, 2002:29). Det senmoderna samhället präglas av 'samtidens besatthet av faror, brott och människors sociala problem' och enligt Anna Meeuwisse och Hans Swärd (2002:28f) menar en del forskare att en ny syn på sociala problem utvecklades under 1980- och 1990-talen när media började få en central roll och det privata blir offentligt "i ett flöde av (förment) personliga bekännelser (Meeuwisse & Swärd, 2002:28f). Därtill lyfts även globalisering i ett sammanhang där bättre kommunikationer och öppnare gränser kan innebära att gamla problem framträder i nya former (ibid.:30).

2.2 Ungdomsbrottslighet som socialt problem

Hur ungdomars brottslighet och normbrytande beteenden historiskt har hanterats är viktigt för denna studie eftersom det länge funnits en spänning mellan ett skyddsbehov för ungdomarna respektive ett skyddsbehov för allmänheten från ungdomarna (jmf. Andersson Vogel, 2012:16). Först 1902 får Sverige en särskild lagstiftning på barnavårdsområdet (Lundström, 1993:6). Lagarna innehöll försök att komma tillrätta med problem inom fosterbarnsvården och innebar möjligheter att omhänderta ”vanartiga” och ”sedligt försummade” barn (ibid.). De vanartiga barnen var barn som på grund av egna handlingar kunde klassificeras som avvikande, och de sedligt försummade var barn som på grund av föräldrars brister riskerade att vanartas (ibid.). Den moderna, västerländska institutionen anses ha sina rötter i de anstalter som etablerades på 1800-talet, vars tillkomst enligt Enell, Gruber och A. Vogel (2018:23) kan förstås som ett resultat av vid den tiden två dominerande tankemodeller kring ’de problematiska ungdomarna’, vilka förekom även genom 1900-talets barnavårdslagstiftningar (Ohlsson & Swärd, 1994:44ff; jmf. Lundström, 1993:6). Den ena modellen utgår från barn och ungdomar som objekt, på så vis att de är offer i behov av skydd och hjälp – *barnet i fara*. Den andra modellen utgår från att ungdomar är handlande subjekt som behöver straff och korrigerings – *det farliga barnet* (Ohlsson & Swärd, 1994:44f; Enell, Gruber & A. Vogel, 2018:23f; jmf. Bjurman, 1993:183; Söderlind, 1999:44; Ponnert, 2007:44ff; Sköld, 2012:22f).¹

Utifrån kardinalfiguren *barnet i fara* ansåg man att dessa barn och ungdomar var offer för omständigheter och förhållanden de inte kunde råda över, vilket komplicerar skuldfrågan (Ohlsson & Swärd, 1994:45; Enell, Gruber & A. Vogel, 2018:23f). Barnet i fara ansågs bäst skyddas i familjehem (Enell, Gruber & A. Vogel, 2018:24), och skuldfrågan när det kom till kriminalitet och asocialitet skulle inte läggas på ungdomarna, utan på ”dåliga hemförhållanden, kulturell deprivation till följd av industrialismens omvälvningar och städernas tillväxt, eller på omänskliga tendenser i samhällsutvecklingen” (Ohlsson & Swärd, 1994:45; jmf. Sköld, 2012:23). Fokus lades således vid att ungdomarna behövde hjälpas snarare än straffas. Det är utifrån detta, likt hur Maria Andersson Vogel (2012:31) resonerar, viktigt att påpeka att den definierade problematiken sällan är statisk, utan historiskt och kulturellt relativ. Att ett beteende definieras som exempelvis normbrytande förutsätter också att det finns samhällsliga normer möjliga att bryta mot, vilka i sin tur förändras historiskt

---

¹ Se även Lundström (1993:6) om ”de vanartiga barnen” respektive ”de försummade barnen”, samt Andersson Vogel (2012:32f) om behövande ”children in need”, respektive förövare ”children in trouble”.

och kulturellt (jmf. Sundkvist, 1994:237). Vad som betraktas som normbrytande är enligt Andersson Vogel (2012:31f) vidare i hög grad könat, eftersom samhället innehar olika krav och förväntningar på vad som är ett acceptabelt beteende för pojkar respektive flickor.

Det farliga barnet betraktas å andra sidan som ett självständigt subjekt och en aktör som bör hanteras av *institutionen* genom att avleda barnet från kriminalitet, missbruk och annan vanart (Enell, Gruber & A. Vogel, 2018:24; Ponnert, 2007:132). *Det farliga barnet* definieras enligt Lina Ponnert (2007:134) som 'en framställning av barnet som en etablerad kriminell eller som en person med ett etablerat normbrytande beteende som kan innebära en risk för samhället'. Inom den nordiska kontexten spreds en pedagogisk idé om att kriminalitet kan förebyggas genom bemötande och miljöombyte, vilken så småningom resulterade i ett mer eller mindre samtida instiftande av barnavårdslagar (ibid.). Denna pedagogiska framväxt, ibland benämnd som den nordiska modellen, innehar giltighet för institutionsvården även i modern tid (Enell, Gruber & A. Vogel, 2018:24; Andersson Vogel, 2012:16).

2.2.1 Kritiska perspektiv

Teorier om ungdomsproblem har mötts av ett antal kritiska perspektiv, som exempelvis syftar till att de i hög grad fokuserats på individnivå, vilket åtföljs av individorienterade lösningar och därmed implicit skuldbeläggande på ungdomarna för problemet – trots att problemen enligt kritikerna i huvudsak är strukturella (Ohlsson & Swärd, 1994:200). Andersson Vogel (2012:25) menar att kritik vidare har riktats mot att dessa teorier inte tar tillräckligt stor hänsyn till komplexiteten i kontextuella faktorer på en samhällelig nivå, inte minst gällande strukturerande maktordningar baserade på kön, klass och etnicitet. Samtidigt är gränserna suddiga mellan vad som kan förstås som individuella (psykologiskt eller biologiskt betingade) problem och socialt skapade problem, och traditionerna är inte ömsesidigt uteslutande (ibid.). Vidare har kritik riktats mot att åtgärder återkommer år efter år 'trots att dagens problem skulle kräva nya tankesätt och lösningar', på grund av att åtgärderna vilar på gamla teoretiska tankemodeller som är svåra att förändra. Dessutom har det ansetts att kortsiktiga åtgärder premieras framför långsiktiga – "ofta avhängigt opinionens ryckighet" (Ohlsson & Swärd, 1994:200).

Ohlsson och Swärd (ibid.:201) menar också att det ständigt skapas nya namn på gamla åtgärder – de nygamla åtgärderna presenteras ofta som innovationer utan att deras historia eller tidigare misslyckanden lyfts fram. De gamla skyddshemmen som tillkom vid sekelskiftet till 1900-talet lyfts som ett exempel på detta. Skyddshemmen drevs av

kommuner och landsting, men staten övertog ansvaret på 1930-talet efter kritiken som riktats mot vården. Skyddshemmen blev då ungdomsvårdsskolor, som fram till början av 1980-talet bedrevs statligt. Men misstänksamheten mot tvångsåtgärder och dåliga behandlingsresultat under 1970-talet gjorde att antalet placeringar minskade, och att ungdomsvårdsskolorna sedermera kommunaliserades och drevs av kommuner och landsting under benämningen § 12-hem. Cirkeln sluts när staten återigen tar över § 12-verksamheten efter kommunernas misslyckanden att driva hemmen, varpå ny kunskap, nya behandlingsformer etc. ska byggas upp (ibid.:200f).

2.3 Kvinnors och flickors brottslighet som sociala problem

Lucia Zedner (1991) har i en genomgång av historiska kriminologiska studier över tid funnit att den teoretiska utvecklingen, i relation till förståelsen av kvinnors brottslighet, kvarhöll ett lombrosianskt, deterministiskt perspektiv till kvinnors brottslighet långt efter att perspektivet diskrediterats i relation till mäns brottslighet. Mäns brottslighet tenderade att förklaras genom en mängd teorier, medan kvinnors brottslighet förklarades i mer biologiska och psykologiska termer långt in på 1900-talet (Zedner 1991:308ff, 342). Zedner menade att den teoretiska utvecklingen gällande kvinnors brottslighet hämmats av samtida antaganden om kvinnors natur och sexualitet (Zedner, 1991:342ff; jmf. Lander, 2018:31f; jmf. Belknap, 2014:91f).

Fram till mitten av 1800-talet byggde inställningen till kvinnors brottslighet främst på moralism, genom vilken kvinnor dömdes mot en i stor utsträckning fiktiv och stereotyp uppfattning av den ideala kvinnan; 'ett exemplariskt moraliskt väsen' (Zedner, 1991:308; jmf. Lander 2003:39). Mot slutet av 1800-talet fokuserades uppmärksamheten mer och mer på gärningspersonernas konstitution, och i synnerhet på de biologiska egenskaper som man trodde gjorde människor kriminella. Kriminalitet hos kvinnor blev fokus för stor oro, inte minst för att de i sin roll som mödrar identifierades som den biologiska källan till brott och degenerering, och viktoriaiska föreställningar om kvinnor som det 'svagare könet' gjorde dem särskilt mottagliga för en medikaliceringsprocess som fortskred in i 1900-talet (Zedner, 1991:308; se även Andersson Vogel, 2012:32f; Svanström, 2003:190ff). Biologiska och senare psykologiska tolkningar av kvinnlig brottslighet hade en inneboende stark moralisk syn på vad som utgjorde avvikelse respektive normalitet hos kvinnor (Zedner, 1991:308).

Ingrid Lander (2003:41f, 2018:34ff) menar att kontrollen av kvinnor utövas genom att förhålla sig till den normativa femininiteten. Den normativa femininiteten är djupt rotad i dygd och moraluppfattningar, och tätt sammankopplad med föreställningar om kvinnors

sexualitet (Lander, 2003:42; 2018:34f; jmf. Belknap 2014:91f; Camenius & Sandman, kommande). Genom att belysa kontrollen av 'den avvikande kvinnan' och urskilja avvikelserna kan vi också synliggöra normaliteten (Lander, 2018:33). Maria Kaspersson (2003:154f) presenterar skildringar av kvinnors brottslighet som går i linje med den normativa feminiteten, och tydliggör också tre distinktioner av 'kriminella kvinnor': dåliga kvinnor, galna kvinnor samt offer. De 'dåliga kvinnorna' är onaturliga och fördärvade, eller inte ens 'riktiga' kvinnor, utan snarare icke-feminina och maskulina.² De 'galna kvinnorna' förklaras i sin tur i abnormalitetstermer med fokus på biologi, och bilden av dem beskrivs av Kaspersson (ibid:154) som ett resultatet av en av män definierad patologisk kvinnosyn, "där PMS, menstruation, graviditet, klimakterium, sinnessjukdom och hysteri likställs och sammanblandas". De kvinnliga offren påstås i sin tur reagera med en psykologiskt betingad inlärd hjälplöshet (ibid.). Kaspersson (ibid.:155) menar att genom att ge exempelvis våldsamma kvinnor en offerposition fritas de samtidigt sitt ansvar och sitt aktörsskap.

I ett samhälle där kön spelar roll för hur människor förväntas agera får kön också betydelse för hur barn och ungdomars problembeteenden tolkas och förstås (Vogel & Gruber, 2018:64). I sin avhandling om betydelsen av kön, klass och etnicitet inom inskrivnings- och uppföljningsuppgifter³ fann Andersson Vogel (2012) att kön skar igenom de allra flesta problemområden som ungdomarna uppvisade, inom vilket den tydligaste skillnaden var att flickorna rapporterade en betydligt mer omfattande psykisk ohälsa vid placering, medan pojkarna uppgav en mer omfattande brottslighet än flickorna, och därtill återfanns också ett tydligt könsmonster gällande utsatthet. Flickorna rapporterade vidare upplevelser av våld i hemmet och föräldrar med social problematik i högre utsträckning än pojkarna. När det gällde områden så som skolrelaterade problem samt alkohol- och narkotikabruk återfanns också skillnader mellan könen, men inte alls i samma utsträckning som för kriminalitet och psykisk ohälsa (Andersson Vogel, 2012; se även Vogel & Gruber, 2018:65). Dessa resultat kan vid en första anblick tyckas bekräfta den etablerade, stereotypa förståelsen av ungdomars sociala problematik inom vilken flickor är mer inåtvända och pojkar mer utagerande, men vid en närmare granskning av ungdomarnas självrapporterade uppgifter framkom att även om kriminalitet är vanligare bland pojkar så rapporterade flickorna också brottslig verksamhet. Det var vidare vanligare att flickor uppgav att de hade svårt att kontrollera ett

---

² Jmf. Belknap (2014:145ff).

³ D.v.s. ADAD, det intervjubaserade bedömningsinstrumentet vilket används vid inskrivning (Andersson Vogel, 2012:21).

våldsamt beteende. De stora skillnaderna i relation till kön när det gällde psykisk ohälsa kvarstod dock, även om pojkar också rapporterade psykisk ohälsa.

Vidare har Kjersti Ericsson och Nina Jon (2006) gjort en jämförelse av två ungdomsinstitutioner under 1950- och 1960-talet i Norge – en för flickor respektive en för pojkar. Ericsson och Jon menar att även om det bland feministiska kriminologer finns en gängse uppfattning om att den sociala kontrollen av avvikande kvinnor är djupt könsbestämd, med en strävan att anpassa flickor och kvinnor till den traditionella femininiteten, så innebär det inte att män undkommer könade aspekter av social kontroll (2006:126; se även Andersson Vogel, 2012:32). Till skillnad från flickor, vars normbrytande beteende förstås som ett hot mot en acceptabel femininitet, anses pojkars beteende i viss utsträckning följa de kulturella reglerna för en acceptabel maskulinitet, men att problematiken hos pojkarna istället handlar om att de, genom exempelvis kriminella handlingar, överdriver denna maskulinitet (Ericsson & Jon, 2006; se även Andersson Vogel, 2012:32).

Huvudfokus hos båda institutionerna var att lära ungdomarna att arbeta och arbetsuppgifterna var klass- och könsspecifika. Flickinstitutionen fokuserade på en mängd olika hem- och familjefärdigheter, pojkinstitutionen på hantverk (Ericsson & Jon, 2006:131, 133ff). Flickorna och pojkarna på respektive institution kom från samma bakgrunder: lägre samhällsklasser och familjer inom svåra sociala omständigheter, och de institutionaliserades på grund av sitt eget beteende, vilket skolor, familjer och lokala samhällen inte klarade av att hantera (Ericsson & Jon, 2006:131), men det som särskilde flickorna och pojkarna var de typer av avvikelser som fokuserades: sexualitet och ”oanständighet” för flickor, och brott (mestadels småbrott) för pojkar (Ericsson & Jon, 2006:131f; jmf. Sundkvist, 1994:239f; Bjurman, 1995:182; Belknap, 2014:91f). Det traditionella förhållningssättet till denna skillnad innebär att kontroll av femininitet utgör kärnan i kontrollen av flickorna; flickorna ses som avvikande från acceptabelt feminint beteende, och det är vad som ska korrigeras. Enligt detta perspektiv behandlas och straffas flickor främst för att bevara den könsbestämda samhällsordningen (Ericsson & Jon, 2006:133; jmf. Belknap 2014:91f). Institutionen kan också ses som ett socialt försvar mot sexualiteten – flickorna var praktiskt taget tvungna att låsas in för att skydda män från förförelse, och samhället skulle skyddas från spridning av könssjukdomar och från sociala kostnader om flickorna skulle bli gravida och sedermera ensamstående mödrar (Ericsson & Jon, 2006:133; jmf. Sundkvist, 1994:239f). Pojkarna institutionaliserades snarare för att de brutit mot samhällets lagar (ibid.:131).

De särskilda ungdomshemmen i Sverige har i uppdrag att hantera både de ungdomar som straffrättsligt döms, samt de ungdomar som placeras i behov av behandling. Detta innebär att de befinner sig i ett gränsland mellan socialtjänst och rättssystem, behandling och straff samt omsorg och kontroll (Andersson Vogel, 2012:47; se även Enell, Gruber & A. Vogel, 2018:28f), vilket enligt Andersson Vogel (2012:47, 60) saknar en given internationell motsvarighet. Institutionernas uppdrag kan betraktas som tudelat, då de både ska stå för samhällsskydd, d.v.s. skydda samhället från de unga, och barnskydd, d.v.s. skydda de unga från deras eget beteende. Vad gäller den låsta vården kan både pojkar och flickor vara placerade, men det är en vårdform ursprungligen skapad för pojkar (Sallnäs, 2018:13; Vogel & Gruber, 2018:61). Marie Sallnäs (2018:14) menar att de könsstrukturer som finns i samhället i stor utsträckning också kan ses vid låsta institutioner, inte minst i bedömningar av ungas problembeteenden och vad det leder till för agerande. Historiskt förankrade könsstrukturer tycks vara svårföränderliga, trots ett flertal policyinitiativ som syftat till att förändra sådana normer och därmed sammanhängande praktik (ibid.). Flickors problem har bedömts som mer komplexa än pojkars, och därmed som svårare att arbeta med – flickor betraktas som sårbara och utsatta medan pojkar betraktas och våldsamma och ibland även farliga (Vogel & Gruber, 2018:61).

Beverly Skeggs (2000) diskuterar hur vissa företeelser har uppkommit, gått i arv och fortsatt att prägla hur kvinnor positionsbestäms av klass, ras, kön och sexualitet. Exempelvis menar Skeggs (2000:77ff) att utbildning av kvinnor i "hushållsidealet" – d.v.s. hushållspraktiker baserade på de viktorianska över- och medelklassens struktur och organisering och med inneboende moraliska föreskrifter som "renlighet står närmast gudlighet" – ansågs vara lösningen för samhällsordningen. De feminina rollerna och funktionerna, likväl det feminina hushållsidealet, tillskrevs särskild status och framställdes som ett åtråvärt, oöverträffat mål som alla kvinnor borde sträva mot och utvinna moralisk överlägsenhet ur (ibid.). Ingrid Söderlind (1999:61ff) skildrar hur flickor placerade på barnhem under andra halvan av 1800-talet skulle fostras till tjänarinnor, vilket innebar att de skulle fostras till en plats långt ner i samhällshierarkin, bestämd utifrån klasstillhörighet och kön, flickors arbete i hemmet och undervisning med huslig inriktning motiverades genom att det var viktigt för flickornas möjligheter att sköta ett eget framtida hem. Vidare beskriver både Joanne Belknap (2014:320ff) och Valerie Bryson (2016:148), i likhet med Skeggs (2002) och Söderlind (1999), hur kvinnor traditionellt sett begränsats till 'den privata sfären', medan män haft större tillgång till 'den publika sfären'. Den privata sfären åsyftar i synnerhet hemmet inklusive familjeomvårdnaden. Den publika sfären innefattar livet utanför hemmet,

som exempelvis 'den avlönade arbetsmarknaden, rösträtten och barer' (Belknap, 2014:321). Det normativa genussystem som dessa sfärer under lång tid vilat på utgörs av den vedertagna uppfattningen om att (1) män är (och bör vara) försörjaren, och att (2) kvinnor vill (och ska) oavlönat sköta hemmet och barnen (Belknap, 2014:321; jmf. Bryson, 2016:148).

3 Teoretiska och metodologiska utgångspunkter

Denna studie tillämpar Carol Bacchis (2009) *What's the problem represented to be?*-ansats (hädanefter benämnt som WPR) som såväl ett teoretiskt som metodologiskt verktyg. Inom en klassisk forskningsdesign brukar teori- och metodavsnitt hållas separata. I denna studie sammanförs dock dessa genom ett medvetet och strategiskt val, eftersom WPR tillhandahåller ett teoretiskt ramverk som dels ligger till grund för analysen av det empiriska materialet, dels också utgör grunden för det metodologiska förfarandet. Jag menar att detta gör de två svåra att särskilja, varför de behandlas gemensamt i detta kapitel.

3.1 En teoretisk ram för förståelsen av kön som begrepp

I studien används begreppet kön utifrån en socialkonstruktivistisk utgångspunkt på så vis att kön förstås som något individen fostras och socialiseras till. Kön är utifrån detta perspektiv ett sätt att organisera det sociala livet, och det som uppfattas vara kvinnligt respektive manligt kan förstås som en produkt av förväntningar, föreställningar och tolkningar, snarare än naturliga konsekvenser av biologiska kroppar. Utifrån detta finns det därmed inte heller någon objektiv eller naturlig biologi, utan kroppen och tolkningar av kroppen är istället ett resultat av sociala processer (Vogel & Gruber, 2018:62f; Lander, 2003:22f).

Att begreppet kön används framför *genus* i studien ska inte förstås som en motsättning mellan begreppen (jmf. Vogel & Gruber, 2018:63), utan snarare att *kön* i det svenska språket både har en social och biologisk betydelse. Biologiskt kön och reproduktiv sexualitet förstås ofta som något icke-konstruerat och naturgivet eller essentiellt (ibid.:63). Judith Butler (2011:xx ff) menar dock att det inte finns något kön eller någon sexualitet som är mer rätt eller mer naturligt än någon annan – däremot finns det konstruktioner av vad som *anses* vara rätt och naturligt. Heterosexualitet innehar en sådan position, vilket är kopplat till att den är reproduktiv och således bygger på idén om olikhet – män åtrår kvinnor och kvinnor åtrår män. Detta anser Vogel och Gruber (2018:63) ger oss en förklaring till varför vissa 'kvinnligheter' och 'manligheter' anses avvikande och problematiska. Butler (2011:xiv ff; 181ff) menar vidare att både kön och genus är föremål för konstruktionism, vilka

konstitueras genom etablerade diskurser, tankesystem och ideologier i syfte att skapa just åtskillnad, och att en uppdelning av kön och genus enbart bidrar till att ytterligare befästa föreställningen om kön som essentiellt och naturligt, vilket i sin tur påläggs ett kulturellt skapat genus.

3.2 Policyanalys som teori och metod: What's the problem represented to be? WPR-ansatsen består av ett teoretiskt ramverk samt ett metodologiskt analysverktyg för att kritiskt kunna granska förgivettagna föreställningar om sociala och politiska problem och de maktrelationer som de skapar eller upprätthåller, samt för att analysera hur vissa föreställningar kring en fråga skapas och vinner legitimitet som den 'sanna' eller 'riktiga' förståelsen och vilka effekter, normativa och praktiska, det riskerar att få (Bacchi, 2009:33ff; Bergström & Ekström, 2018:271). Genom att analytiskt arbeta i en "bakvänd" riktning med avstamp i de konkreta åtgärder som föreslås kan WPR-ansatsen avtäckas de problemrepresentationer som återspeglas inom åtgärder (Bacchi, 2009:3).

3.2.1 Att problematisera policy

WPR-ansatsen är ett kritiskt tolkande analysverktyg med en tydligt socialkonstruktivistisk utgångspunkt (Bacchi, 2012), vilken förutsätter att det inte finns några färdiga samhällsproblem som ligger och väntar på att bli lösta, utan utgångspunkten är istället att myndigheter och politiska aktörer konstruerar problemen. Premissen är att det som föreslås vara i behov av åtgärder avslöjar vad som anses vara problematiskt. De föreslagna åtgärder – problemlösningarna – kan därför analyseras för att avtäckas vad problemet anses vara (Bacchi, 2009, 2012). Utifrån det poststrukturalistiska perspektivet på teori förflyttas fokus från *policy* som *problemlösning* till *policyskapandet* som en *problematiserande aktivitet*, på så vis att problem *skapas* genom upprättandet av en policy (Bacchi, 2009:xi; 2012:21f). Problemkonstruktioner existerar därmed, enligt WPR-ansatsen, i alla policyer i och med att de presenterar lösningar, något som inte skulle vara nödvändigt vid frånvaro av problem (jmf. Bacchi, 2009:263). De makthavande policyskaparna måste formulera ett förslag på hur problemet ska lösas – men här saknas ofta reflektioner kring *hur* problemen har konstruerats och *varför* det är ett problem (jmf. Bacchi, 2009:25).

I förståelsen av diskurser som social producerade former av kunskaper utgår WPR-ansatsen från ett foucauldianskt perspektiv, på så sätt att utgångspunkten vilar vid att fenomen, subjekt och objekt *skapas* genom kombinationer av olika maktelement och relationer som koordineras, arrangeras och upprätthålls eller förändras, snarare än att de

skulle inneha en inneboende essens (Bacchi & Goodwin, 2016:4, 29). Dessa kunskaper sätter ramarna för vad som är möjligt att tänka, skriva eller tala om gällande ett givet socialt objekt eller handling (Bacchi, 2009:35), och representerar inte *en* definitiv 'sanning', utan snarare vad som är accepterat som sanningar (Bacchi & Goodwin, 2016:5). Dessa kunskaper beskrivs som 'fiktions' på så vis att de inte existerar utanför de ställningstaganden som konstituerar dem, men att de är 'powerful fictions' eftersom de ofta får en accepterad sanningsstatus. Genom att benämna något som en diskurs ifrågasätts också dess sanningsanspråk (ibid.). Utifrån perspektivet av en traditionell maktanalys är makten hierarkisk – det finns ett tydligt "uppe" och "nere", och makten finns alltid däruppe (Axelsson, Balldin & Qvarsebo, 2014:14f). Utifrån ett foucauldianskt perspektiv kan makt istället förstås som positioner som blivit möjliga genom diskursiva processer. Studiet av styrningsrationaliteter innebär att rikta uppmärksamhet mot, och att analysera, hur styrning utövas och vilka logiker som gör den möjlig både för dem som utövar styrningen och för dem som låter sig styras (Bacchi & Goodwin, 2016:9).

Beteenden och handlingar får sin betydelse genom en specifik diskurs, och kan därmed bli föremål för olika maktpraktiker så som fostran, korrigerande, behandling, rehabilitering, bestraffning och så vidare (Axelsson & Qvarsebo, 2017:134; se även Bacchi, 2009:35; Bergström & Ekström, 2018:258). Att diskurser formar och reglerar den mänskliga erfarenheten innebär att de betraktas som fundamentala för att vi ska kunna erfa världen. De erbjuder specifika sätt att tolka och förhålla sig till verkligheten. Den diskursiva ordningen kan även innehålla uteslutningar och tystnader – om en tolkningsram blir den tongivande utesluts andra möjliga synsätt, vilket innebär att diskurser kan reproducera både kunskap och makt (de los Reyes & Kamali, 2005:16). Detta blir teoretiskt relevant även i relation till WPR-ansatsen. Utifrån ansatsens teoretiska utgångspunkter bygger policyer ofta på binariteter och dikotomier, så som män och kvinnor eller flickor och pojkar (Bacchi, 2009:7). Målet genom WPR-ansatsen är därmed att avtäckas de konceptuella logiker som kan begränsa vår förståelse av ett visst problem (ibid.:6f).

Genom att ställa frågor kring vilka problem som konstrueras, på vilka sätt och med vilka effekter syftar WPR-ansatsen till att synliggöra de *produktiva* aktiviteter som formar vilka vi är och hur vi lever våra liv (Bacchi & Goodwin, 2016:14) – den ska därför inte misstas för en traditionell policygranskning i och med att dess mål inte är att påvisa policyns svagheter eller brister (Bacchi, 2009:xix). WPR ifrågasätter den gängse uppfattningen att regeringarnas roll är att lösa problem som ligger utanför dem och väntar på att bli "adresserade". Snarare betraktar ansatsen hur styrningspraktiker, i bred bemärkelse,

producerar ”problem” (Bacchi & Goodwin, 2106:14). Sammanfattningsvis vilar WPR-ansatsen på tre grundantaganden (Bacchi, 2009:25, 47): (i) vi styrs och regleras genom problematiserande processer; (ii) vi behöver studera problematiserandet (genom att analysera vilka problemrepresentationer de innefattar) snarare än ”problemen” i sig själva; (iii) vi behöver rannsaka problematiserandet genom att granska de premisser och effekter som problemrepresentationerna innefattar.

3.2.2 WPR-ansatsens metodologiska utgångspunkter

WPR-ansatsens metodologiska utgångspunkter kan förstås som en motkraft till den klassiska policyforskningen där fokus generellt ligger vid att hitta åtgärder eller lösningar till ett specifikt problem. Enligt Bacchi (2009:xvi) vill man istället närma sig det som uppfattas som ett problem genom att identifiera vilka åtgärder som föreslås, vilket kan beskrivas som ett omvänt förhållningssätt till ”problemet”. En modell bestående av sex frågor guidar forskaren metodologiskt i WPR-analysen (Bacchi, 2009:2f). Dessa frågor ställs till det empiriska materialet.

1. Hur framställs ’problemet’ i en specifik policy?
2. Vilka underliggande eller implicita antaganden finns inom framställningen av ’problemet’ (problemrepresentationen)?
3. Hur har problemrepresentationen uppkommit?
4. Vad lämnas oproblematiserat i problemrepresentationen? Vad är det som inte sägs? Kan ’problemet’ förstås på andra sätt?
5. Vilka effekter (diskursiva, subjektiverande, levda) produceras av denna problemrepresentation?
6. Hur och var produceras, sprids och försvaras problemrepresentationen? Hur har den blivit, eller hur kan den bli ifrågasatt, avbruten eller utbytt?

Bacchi, 2009:48 (min övers.)

Den första frågeställningen utgör en startpunkt för analysen, varpå de följande fem frågorna syftar till att skapa en djupare förståelse för hur problemrepresentationen artat sig samt bildar ett förslag på hur den kan omformuleras (Bacchi, 2009:x).

Under analysarbetet med studiens empiriska material visade det sig att tillämpningen av WPR-ansatsen (så som den presenteras i sin helhet av Bacchi, 2009), inkluderat dess frågebatteri, på *de föreslagna åtgärderna* i utredningarna inte utgjorde ett tillräckligt ramverk för att skapa förståelse för problemrepresentationerna gällande flickors lag- och normbrytande beteenden och därmed kunna besvara studiens forskningsfrågor. Detta

eftersom åtgärderna genomgripande presenteras könsneutralt i utredningarna.^{4 5} För att ”nä” flickorna, som generellt återfinns inom de mer bakomliggande och implicita problemrepresentationerna snarare än i de konkret föreslagna åtgärderna, måste WPR-ansatsen tillämpas i ett något bredare grepp och dessutom inkludera *representationerna* i analysblicken (jmf. Bacchi, 2009:25). WPR-ansatsen har därför använts som ett mer abstrakt verktyg för att utöver studera utredningarnas föreslagna åtgärder också tematisera problemrepresentationerna som ligger till grund för de föreslagna åtgärderna. I kapitel 5. *Analys* kommer därför resultatet att presenteras tematiskt, snarare än att WPR-ansatsens analytiska frågor besvaras i tur och ordning.

De nämnda bristerna till trots anser jag att WPR-ansatsens främsta styrka är att den möjliggör en analys av den politiska organiseringens effekter i form av insatser (både individuella och organisatoriska) etc., vilka får konkret, praktisk betydelse för människors liv. WPR-ansatsen har också med den modifikation som gjorts fungerat väl i denna studie för att analysera Statens offentliga utredningar [SOU] som dokumenttyp, från urvalsprocessen vidare in i den konkreta analysen av de utvalda utredningarna. SOU:er är inte sällan en omfattande typ av dokument. WPR-ansatsen har varit behjälplig att, med stöd mot studiens syfte och frågeställningar, rikta den analytiska blicken mot de relevanta delarna av utredningarna – åtgärderna och de problemrepresentationer som motiverar åtgärderna.

Genom att ställa WPR-frågorna till det empiriska materialet kan olika delar, både explicita och implicita, av problemkonstruktionen gällande flickors lag- och normbrytande beteenden avtäckas och analyseras. Fråga 1 till och med 4 tillämpas analytiskt på det empiriska materialet för att sammanhållet besvara studiens första forskningsfråga: *Hur konstrueras flickors lag- och normbrytande beteenden som sociala problem i offentliga utredningar?*

1. Hur framställs flickors lag- och normbrytande beteenden i en specifik policy?
2. Vilka underliggande eller implicita antaganden finns inom framställningen av flickors lag- och normbrytande beteenden (problemrepresentationen)?
3. Hur har problemrepresentationen uppkommit?
4. Vad lämnas oproblematiserat i problemrepresentationen? Vad är det som inte sägs? Kan ’problemet’ förstås på andra sätt?

Dessa frågor syftar till att avtäcka explicita problemformuleringar, underliggande antaganden, uppkomst och vad som lämnas oproblematiserat eller osagt. Tematiseringen av

---

⁴ Angreppsättet riktat mot konkreta förslag till åtgärder kan med stor sannolikhet vara användbar när man på en mer övergripande nivå ämnar studera *ungdomsbrottslighet*, men det är inte denna studies syfte.

⁵ Belknap (2014:149) gör en liknande problematisering av könsneutral lagstiftning – även om lagarna är könsneutrala så garanterar det inte att åtalade män och kvinnor döms på jämlika grunder.

problemrepresentationerna härleddes till dessa aspekter, och har genomförts genom att dels utgå från de presenterade åtgärdsförslagen och motiveringarna till dessa, dels genom att målstyrt inom respektive utredning söka efter användningen av begreppen ”flick” och ”kvinn” för att finna alla delar av utredningarna där dessa berörs.

Fråga 5 – vilka effekter (diskursiva, subjektiverande, levda) produceras av problemrepresentationen? – tillämpas analytiskt på materialet för att besvara studiens andra forskningsfråga: *Skiljer sig problemkonstruktionerna av lag- och normbrytande beteenden åt mellan pojkar och flickor, och i så fall, på vilka sätt?* Anledningen till att WPR-fråga 5 tillämpas för att besvara denna forskningsfråga motiveras genom att olika (könade) problemrepresentationer kan leda till olika effekter för flickor respektive pojkar (jmf. Bacchi, 2009:15). Hur sociala problem konstrueras av myndigheter får betydelse för hur individer tolkar sina bekymmer och svårigheter (Sahlin, 2002:125). Bacchi (2009:15, 34) menar att vissa problemrepresentationer skapar svårigheter för vissa sociala grupper, medan de gynnar andra. I och med att studien även har en longitudinell analysaspekt så används WPR-fråga 5 för att i en historisk kontext följa utvecklingen av problemrepresentationerna över tid.

WPR-fråga 6 har uteslutits i WPR-ansatsen inom denna studie med anledning av att studiens urval, bestående av offentliga utredningar, varken möjliggör en analys av hur och var problemrepresentationerna produceras och sprids, eller hur de blivit ifrågasatta, avbrutna eller utbytt. För att framgångsrikt kunna inkludera fråga 6 i analysen hade ett betydligt bredare material behövt inkluderas⁶, vilket omfattningen av denna studie inte tillåtit.

Den tredje forskningsfrågan som avser *förändring över tid* diskuteras i relation till resultaten gällande de två första forskningsfrågorna efter att WPR-analysen av det empiriska materialet genomförts, och behandlas avslutningsvis i analyskapitlet.

3.2.3 Reflexiv diskussion och motivering

Val av metod medför vissa inbyggda vetenskapsteoretiska grunder – i detta fall en poststrukturell utgångspunkt om språkets konstituerande verkan på den sociala verkligheten, vilket präglas av ett tolkande tillvägagångssätt (jmf. Bacchi, 2009:34). Vikten av reflexivitet betonas av Bacchi (2009:19) vid genomförandet av en WPR-analys, med anledning av att vårt tänkande är starkt sammankopplat med omvärldens rådande paradig, vilket gör att vi kan ha svårt att se utanför vår egen kontext. Det är viktigt för läsaren att ha i åtanke att WPR-

---

⁶ T.ex. riksdagsdokument som efterföljer SOU:er (propositioner, motioner, betänkanden, debatt etc.).

analysen i denna studie genomförs med forskarens subjektiva, 'nutida glasögon' – emellertid på upp emot 100 år gamla dokument. Det är svårt, om inte omöjligt, för en forskare att existera utanför den diskurs som personen ämnar studera, vilket i sin tur också innebär att denne bidrar till att rekonstruera diskursen som hen befinner sig i (jmf. Bacchi, 2009:19, 35; jmf. Sohlberg & Sohlberg, 2009:250f). Däremot kan reflexivitet och transparens för studiens genomförande öka studiens validitet och reliabilitet (vilket vi återkommer till under avsnitt 4.3 *Validitet och reliabilitet*).

Vidare vill jag situera mig själv i relation till den konstruktivistiska analysansatsen och studiens fokus på hur problem konstitueras. Mitt förhållningssätt är att det mycket väl kan existera verkliga problem eller problembeteenden, såväl individuella som strukturella, bakom de problemkonstruktioner som studien berör (jmf. Sahlin, 2002:127ff). Mitt syfte är dock inte att granska förekomsten av sådana potentiella empiriska problem, likväl som att jag inte är intresserad av att peka ut policyernas "rätt och fel" (jmf. Bacchi, 2009:34ff), utan angreppssättet ligger på en diskursiv nivå avseende vilka betydelser problem tillskrivs.

4 Urval och genomförande

4.1 Urvalsförfarande och material

Statens offentliga utredningar [SOU] är resultaten av de utredningar som särskilda utredare eller kommittéer, på uppdrag av regeringen, utför för att utreda en viss fråga (Regeringskansliet, u.å.).⁷ SOU:er innehåller generellt betänkanden och förslag till åtgärder gällande den utredda frågan, och kan med hänvisning till WPR-ansatsens praktiska riktlinjer gällande texturval (se Bacchi 2009:20f) argumenteras utgöra en lämplig dokumenttyp för en WPR-analys. Författarna till respektive utredning varierar visserligen över tid, men SOU som plattform synliggör diskursen på så vis att SOU:er publicerade vid olika årtionden speglar tendenser för den aktuella tidsperiodens politik och diskursiva strömningar. Detta möjliggör i sin tur en analys av makt och diskurs.

Studiens material består av fem utredningar, vilka sammantaget sträcker sig över en knapp hundraårsperiod, 1922-2015. Urvalsprocessen startade ursprungligen med ett fokus på (vuxna) kvinnor och kvinnors kriminalitet. Samtliga träffar för dessa söktermer (ett flödesschema som illustrerar urvalsprocessen inklusive söktermer återfinns under *Bilaga 1*) gicks igenom och ett urval gjordes baserat på relevans, d.v.s. utredningar som behandlade

---

⁷ Sökningarna efter SOU:er genomfördes i Linköping University Electronic Press, en digital söktjänst för Kungliga bibliotekets inscannade SOU:er från 1922 till 1996 samt SOU:er tillgängliga i fulltext via Riksdagens webbplats från 1997 till den senaste.

kriminalitet. Inom detta urval visade det sig i sin tur finnas ett flertal utredningar som berörde frågan om lösdriveri respektive ungdomsbrottslighet och ungdomars normbrytande beteenden. Under den tidsperiod som studien ämnar behandla framkom det att ungdomsbrott var ett ämne som behandlades i SOU:er under hela tidsperioden, medan lösdriveri gav färre sökträffar och återfanns under en mer begränsad tidsperiod. Härigenom omformulerades därför studiens syfte och frågeställningar mot flickors lag- och normbrytande beteenden.

Nästa steg i urvalsprocessen blev att utföra nya sökningar baserat på riktade söktermer mot ungdomar: ”ungdomsbrott” samt ”uppfostringsanstalt” respektive ”tvångsuppfostran”. Utöver dessa gjordes ytterligare sökningar på termerna ”flick*” respektive ”flicka brott”.⁸ Sökningar riktade mot termen *flicka* utfördes för att säkerställa att de tidigare könsneutrala söktermerna inte missat någon för studien relevant utredning i relation till just flickor. Samtliga sökträffar för respektive sökning gick igenom. Ett avgörande kriterium var att utredningarna skulle beröra flickor i den utsträckning att de möjliggjorde teoretisk och analytisk mättnad, på så vis att de dels enskilt behandlar ämnet för studien, dels att utredningarna gemensamt innehåller tillräcklig relevant empiri för att kunna besvara studiens forskningsfrågor. I slutskedet bearbetades den sammanställda listan genom att plocka ut de utredningar som förekommit som träffar genom flera sökordstermer respektive de som förekommit en gång. Dessa sammanställdes i varsin lista i kronologisk ordning. För urvalet prioriterades de utredningar som förekommit i flera sökningar (”Sammanställning 1” i urvalsschemat, *Bilaga 1*). Ytterligare en bearbetning genomfördes och resulterade i en sammanställning av 10 utredningar (”Sammanställning 2” i urvalsschemat, *Bilaga 1*) och ett nedslag gjordes i vartannat decennium baserat på relevans för studien. På 1980-talet fanns ingen relevant utredning för studiens syfte, varför ett nedslag istället gjordes i 1990-talet.

Det slutgiltiga urvalet består följande fem utredningar:

- SOU 1922:46 Betänkande med förslag till lag om tvångsuppfostran åt unga förbrytare m.m.
- SOU 1944:30 Ungdomsvårdskommitténs betänkande: Psykisk barna- och ungdomsvård
- SOU 1964:58 Aktion mot ungdomsbrott
- SOU 1993:35 Reaktion mot ungdomsbrott⁹
- SOU 2015:71 Barns och ungas rätt vid tvångsvård: förslag till ny LVU¹⁰

---

⁸ Asterisker användes till vissa söktermer för att inkludera samtliga variationer av ändelser, s.k. trunkering.

⁹ SOU 1993:35 består av två delar, del A och del B. Båda dessa delar ingår i urvalet, men de särskils inte i uppsatsen utan behandlas gemensamt som utredningens helhet. Vid citat och andra referenser tydliggörs dock vilken av delarna som refereras till, för att underlätta för läsaren.

¹⁰ SOU 2015:71 består av två delar, del A och del B. Även dessa två delar ingår i urvalet, men särskils inte i uppsatsen utan behandlas gemensamt som utredningens helhet. Vid citat och andra referenser tydliggörs dock vilken av delarna som refereras till, för att underlätta för läsaren.

4.2 Validitet och reliabilitet

I ett konstruktivistiskt perspektiv på forskning är validitetsfrågan, huruvida studien faktiskt undersöker det den ämnar undersöka (jmf. Thurén, 2019:48f; Sohlberg & Sohlberg, 2009:119; Bergström & Boréus, 2018:38ff), komplex. Enligt Göran Bergström och Kristina Boréus (2018:40) menar vissa författare att frågan om validitet förändras om termerna som används inom samhällsvetenskapen inte hänvisar till objekt som forskare kan studera och bedöma oberoende av sin egen förförståelse. När det ställs frågor om exempelvis makt och kriminalitet eller något annat samhällsvetenskapligt studieobjekt blir forskaren inte bara en utomstående observatör, utan tvärtom en medskapare av studieobjekten, och forskarens egen förförståelse begränsar de möjliga svaren på forskningsfrågorna. Därför måste man inte enbart ta hänsyn till forskningsverktygen, utan också till forskaren med sina historiskt och socialt påverkade föreställningar när man bedömer validiteten (ibid.). Som tidigare nämnt betonar Bacchi vikten av reflexivitet vid genomförandet av en WPR-analys, med anledning av att vårt tänkande är starkt sammankopplat med omvärldens rådande paradigmer (Bacchi, 2009:19, 35; jmf. Sohlberg & Sohlberg, 2009:250f). WPR-ansatsen förutsätter därför forskarens självkranskning i förhållande till sina tolkningar av problemrepresentationerna (jmf. Bacchi, 2009:34).

Gällande reliabilitet i kvalitativa studier talar man ofta om *intersubjektivitet* (Bergström & Boréus, 2018:40). Ett sätt att testa reliabiliteten är att jämföra resultaten av oberoende studier av samma fenomen som utförts på samma sätt, och om olika personer gör dem och kommer fram till samma resultat talar innebär det hög intersubjektivitet (ibid.). Även om fullständig intersubjektivitet ses som ett omöjligt ideal bör god forskning vara transparent och resultaten välmotiverade, och läsaren bör kunna rekonstruera de steg som forskaren har tagit för att komma fram till sina slutsatser (ibid.). För att detta ska möjliggöras i föreliggande studie kommer tolkningar av det empiriska materialet att styrkas genom citat och redogörelser samt att sättas i relation till tidigare forskning (jmf. Bergström & Boréus, 2018:40f). Studiens analys och slutsatser bygger avslutningsvis på fem offentliga utredningar, och varken kan eller bör generaliseras utöver dessa, vilket innebär en konkret begränsning. SOU som plattform för det empiriska (policy)materialet i studien bör ändå betraktas som en styrka i och med att materialet är samstämmigt, och som tidigare nämnt kan analysen av SOU:er över tid också synliggöra diskursiva tendenser för den aktuella tidsperiodens politik och tankeströmningar.

5 Analys

I detta kapitel presenteras analysen av studiens material. Kapitlet är indelat i tre övergripande avsnitt vilka återspeglar studiens frågeställningar.

5.1 Hur konstrueras flickors lag- och normbrytande beteenden som sociala problem i offentliga utredningar?

Först och främst måste det betonas att ingen av utredningarna presenterar förslag till åtgärder som är explicit könsspecifika, d.v.s. riktade mot flickor och flickors lag- och/eller normbrytande beteenden. Samtliga förslag till åtgärder, i samtliga utredningar, förhåller sig till *barn* och *ungdomar* på ett till synes könsneutralt sätt (jmf. Belknap, 2014:149). Förslagen handlar bl.a. om påföljder till ungdomsbrott (t.ex. ”Förslag till lag om tvångsuppfostran åt unga förbrytare” i SOU 1922:46, och ”Förslag till lag om ändring i lagen 1964: 167 med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare” i SOU 1993:35) och barn- och ungdomsvård (t.ex. ”Förslag till anordnande av statsunderstödd psykisk barna- och ungdomsvård” i SOU 1944:30, ”Allmänt förebyggande barna- och ungdomsvård” i SOU 1964:58, och ”Hälsoundersökning ska erbjudas barn och unga inför en placering” i SOU 2015:71). De *problemrepresentationer* som ligger till grund för flertalet av de i utredningarna presenterade åtgärdsförslagen är däremot ofta könade, och visar på att synen på flickors och pojkars lag- och normbrytande beteenden skiljer sig åt i flera avseenden. Utifrån en renodlad WPR-ansats, med ett angreppsfokus på de föreslagna åtgärderna¹¹, så synliggörs inte flickorna. Det kan argumenteras att flickor å ena sidan utesluts helt från gruppen ’ungdomar’, och att när man talar om *ungdomar* så åsyftas generellt pojkar genom att flickorna sedermera definieras som ’den *kvinnliga* ungdomen’ (jmf. SOU 1922:46, s. 93f). Å andra sidan går det att förstå de föreslagna åtgärderna som till fullo inkluderande på så vis att pojkar och flickor samt deras beteenden betraktas med ett helhetsgrepp, och att de således gemensamt utgör den homogena gruppen ’ungdomar’. Det finns tendenser från båda dessa perspektiv som spelar in i de analyserade utredningarna, vilket jag kommer att återkomma till senare i kapitel 6. *Diskussion*.

Om man däremot gräver djupare bortom *åtgärderna* finns det mer att utröna utifrån hur utredarna kommer fram till hur problemet ska hanteras. Genom en närmare analys av *problemrepresentationerna*, t.ex. genom i hur åtgärderna motiveras och vilket underlag som åtgärderna bygger på, går det att skönja hur synen på flickors och pojkars problembeteenden

---

¹¹ Se diskussionen under 3.2.2. WPR-ansatsens metodologiska utgångspunkter.

skiljer sig åt i ett flertal avseenden. Föreliggande analys kommer därför att utifrån studiens syfte diskuteras enligt de avseenden, eller teman, som förhåller sig till flickor och flickors uppfattade problembeteenden i synnerhet.

5.1.1 Sexualitet

Ett av de mest framträdande temana som identifierats i relation till (problemrepresentationerna av) flickors lag- och normbrytande beteenden är sexualitet. Detta går tydligt i linje med tidigare forskning (se t.ex. Lander, 2003, 2018; Belknap, 2014; Schlytter, 1999, Ohlsson & Swärd, 1994). I nästan alla fall där sexualitet diskuteras så är det i relation till flickor, med några få och kortfattade undantag då pojkar (och män) inkluderas i diskussionen.¹²

Sexualitetstemat framträder redan i SOU 1922:46 Betänkande med förslag till lag om tvångsuppfostran åt unga förbrytare m.m., men under relativt implicita former. Till exempel resonerar man kring 'de vanartade' flickornas problembeteenden i miljörelaterade¹³ aspekter: de vanartade flickorna kommer 'till övervägande del från relativt stora städer', vilket i sig erbjuder "större möjligheter att föra ett sedeslöst liv, som för de flesta av dessa flickor varit början till förfallet" (SOU 1922:46, s. 199). Vad ett sedeslöst liv innefattar beskrivs kortfattat i termer relaterade till sexualitet på så vis att 'städer innehar en större rikedom på njutningsmöjligheter och frestelser' – dock bör det påpekas att sexualitet är en av flera aspekter i detta resonemang, då det exemplifieras genom "t.ex. mordbrandsanläggning och sedlighetsbrott" (ibid.) i relation till *ungdomsbrottslighet i städerna*. Att det främst är flickor som åsyftas i sedlighetsaspekten framkommer däremot genom de nyss nämnda skildringarna av 'de vanartade flickorna' – pojkar förknippas överhuvudtaget inte till sedligheten (jmf. Hydén, 2002:280).

Vidare i SOU 1944:30 Ungdomsvårdskommitténs betänkande: Psykisk barna- och ungdomsvård återfinns problemrepresentationer av 'flickors vanart' genom återgivningar av undersökningar angående 'vanartiga barn och asocial ungdom'. I utredningen framhålls att 'flickors vanart' i stor utsträckning tar sig uttryck genom 'uppföranderubbningar inom sexualsfären' (SOU 1944:30, s. 194). Vidare redogörs det för att 'flickornas asocialitet tar sig former som icke beivras som kriminella. Flickorna hemfalla istället åt sexuell

---

¹² T.ex. i SOU 1944:30 (s. 198f) i vilken man kort beskriver statistik gällande omhändertaganden för skyddsuppfostran på grund av sexuell vanart, där 'sexuellt vanartiga pojkar utgör ca 30% av fallen medan flickor utgör 53% av fallen'.

¹³ Diskussionen om sedeslöshet i relation till 'mer tätbebyggda orter' fördjupas i efterföljande avsnitt 5.1.2 *Familj, umgänge och övrig omgivning*.

lösaktighet' (SOU 1944:30, s. 205). Jämfört med pojkar, där egendomsförseelser varit den huvudsakliga anledningen till ingripanden, har barnavårdsnämndens ingripanden för flickor i störst utsträckning grundat sig i 'den sexuella vanarten' (SOU 1944:30, s. 197). Det sistnämnda resonemanget återger hur en *åtgärd* mot flickors lag- och normbrytande beteenden de facto grundat sig i flickors sexualitet. Detta går i linje med de resultat som Ericsson och Jon (2006:131f) (se även Schlytter, 1999; Lander 2003, 2018) funnit: att sexualitet och 'oanständighet' innebär prioriterade avvikelser för flickor, medan de avvikelser som fokuseras för pojkar centreras kring brott. Vidare i utredningen görs ett försök att avdramatisera sexualiteten något, genom att framhäva sexualdriften som en något så när 'biologisk normalitet':

Sexualdriften representerar utifrån ett naturvetenskapligt betraktelsesätt ett naturligt behov som finnes hos alla varelser, medan exempelvis lusten att stjäla eller hänge sig å en slappt vegeterande livsförsel icke på samma sätt ingår som ett normalt utvecklingsled eller som en normal böjelse hos människor i allmänhet. Ur läkarsynpunkt ter sig därför detta undersökningsresultat icke överraskande. Det förtjänar dock framhåvas på grund av sin betydelse för det praktiska barnavårdsarbetet. Även hos skolad barnavårdspersonal möter man nämligen emellanåt vid handläggandet av ärenden rörande sexuell vanart en viss känslomässig upprördhet som antyder en icke fullt fördomsfri bedömning av fallet, till förfång för de vidtagna åtgärdernas ändamålsenlighet.

(SOU 1944:30, s. 244)

I utdraget ovan framkommer en viss medvetenhet kring sexualdriften som nyanserar 'den sexuella vanarten' från andra beteenden som desto mer beskrivs som lagbrott, t.ex. stöld. Dessutom menar man att sexuell vanart "både bland pojkar och än mer markerat bland flickor" enligt tidigare undersökningar visat sig representera "relativt goda missanpassningssymptom" (SOU 1944:30, s. 244). Det förklaras genom studieresultat som tytt på att det inte verkat finnas något 'speciellt samband mellan intellektuell underbegåvning och sexuell vanart' (ibid.), och att 'flickor från skyddshem och tvångsuppfostringsanstalter som gjort sig skyldiga till sexuell vanart visat sig ha en relativt bättre social prognos jämfört med flickor som av annan anledning intagits på sådana anstalter' (ibid.). Dessa resonemang vidhåller fortfarande sexuell vanart som sociala problem, vilket kan sättas i relation till den normativa feminiteten och djupt rotade uppfattningar om (kvinnors) sexualitet, moral och dygd (jmf. Lander, 2003:42; 2018:31, 34f; Skeggs, 2000:77ff; Belknap, 2014:149), men i relation till annan asocialitet så görs vissa åtskillnader gällande allvarlighetsgrader, prognoser och även naturvetenskapliga förklaringar. En annan aspekt som framkommer gällande detta kan beskrivas genom oro kring, och emellertid även rädsla för flickors sexualitet. Utredningen beskriver:

”[mot den bakgrund] att flickorna oftast blivit föremål för ingripande på grund av sexuell vanart, har man också att se det förhållandet, att föräldrar eller andra privatpersoner samt representanter för barnavårdsnämnder och som sagt även präster betydligt oftare anmält flickor än pojkar. Möjligen får man däri se ett uttryck för den bestörtning som tidiga sexuella handlingar ofta uppväcka hos folk i allmänhet. Att även läkare oftare anmält flickor får sättas i samband med vad som ovan sagts om anmälan på grund av könssjukdom hos unga flickor.”

SOU 1944:30, s. 250f

I dessa resonemang framgår det att främst flickors (men i viss mån även pojkars) sexualitet utgör föremål för samhällets oro och rädsla och sedermera olika former av ingripanden – det är föräldrar, privatpersoner, barnavårdsnämnder men också präster och läkare som (oros)anmäler flickorna. *Motsvarande* ingripanden gällande pojkar och pojkars sexualitet verkar inte ha förekommit, utan majoriteten av pojkarnas vanart beskrivs utgöras av stöld eller snatteri (SOU 1944:30, s. 250).

Även i SOU 1964:58 Aktion mot ungdomsbrott står sexualiteten i tydligt fokus när det kommer till flickors problematiska beteenden:

Begreppet »promiskuitet» syftar på extrema utslag av sexuell lösaktighet. I hamnstäder kan det t. ex. förekomma att unga flickor söker tillfälliga kontakter med sjömän på båtar. Vad detta betyder för flickornas vidkommande — t. ex. om dessa flickor lättare blir hel eller halvprostituerade — vet man ingenting om. Man har även de s. k. »raggarflickorna», som enligt vanlig uppfattning är lösaktiga på gränsen till promiskuitet. Ej heller om detta fenomen har man några som helst data. Överhuvudtaget saknar man den underbyggnad i fakta, som gör det möjligt att besvara frågan om promiskuiteten bland ungdom är så omfattande att den går att behandla i statistisk form. Den enda tänkbara serie, som har visst sken av användbarhet, är uppgifter från läkare rörande förekomsten av veneriska sjukdomar. På grund av denna statistiks speciella karaktär kan man emellertid knappast dra några mera vittgående slutsatser av dessa data.

SOU 1964:58, s. 117

I citatet ovan återfinns flertalet intressanta aspekter i relation till sexualitetstemat. Först finns flera rent språkligt intressanta begrepp – promiskuitet definieras som *extrema utslag av sexuell lösaktighet*, man talar om *hel- och halvprostituerade* (utan närmare definition) samt *raggarflickor* (utan närmare definition) (se även SOU 1964:58, s. 28). Vidare går det att diskutera aktörsskap: i problemrepresentationen skildras hur flickor söker tillfälliga kontakter med sjömän. Flickorna beskrivs som aktörer, medan sjömännen skildras som passiva. Troligtvis är aktörsskapet i de situationer som åsyftas inte enkelriktat från flickor mot män, men (i relation till Bacchis WPR-fråga 4; se 2009:48, om vad som lämnas oproblematiserat) männens vilja att ha sex lämnas oproblematiserat. En tolkning av detta är att mannens sexualitet betraktas som en naturlig egenskap, och således inte ett problem, jämfört med flickors och kvinnors sexualitet. Detta kan relateras till hur sexualitet historiskt sett har varit något förbehållet mannen (Lander 2018:31). Avslutningsvis för man in ett statistiskt resonemang – om avsaknaden av statistisk underbyggd fakta gällande både

”raggarflickorna” och promiskuitet bland ungdom. Man vet alltså inte så mycket om omfattningen av de fenomen som man parallellt skildrar som problem i behov av åtgärder.

En skillnad som framkommer under tidsperioden mellan SOU 1993:35 och SOU 2015:71 är resonemangen kring kroppsvisitationer etc. SOU 1993:35 innehåller inga konkreta förslag till åtgärder gällande kroppsvisitationer, men ämnet diskuteras kortfattat i relation till häktning: ”Den som tas in på ett häkte skall senast vid ankomsten kroppsvisiteras och kroppsbesiktigas för eftersökande av föremål, som han inte får ha inne i förvaringslokalen, om det inte är uppenbart obehövt.” (SOU 1993:35A, s. 518). Ett praktiskt förhållningssätt som inleds könsneutralt med ”den som tas in” och avrundas med viss betoning på att det främst handlar om pojkar – ”som *han* inte får ha”. I SOU 2015:71A (s. 78) förhåller man sig till kroppsvisitering på generellt samma sätt men här har ett könsneutralt angreppssätt införts. Förslaget ska ’öka förutsättningarna för enhetliga tillvägagångssätt gällande kroppsvisitationer och ytliga kroppsbesiktningar vid särskilda ungdomshem’ och kan sammanfattas enligt följande:

- Om det behövs, får barnet eller den unge kroppsvisiteras eller ytligt kroppsbesiktigas, vid ankomst till hemmet, för kontroll av att barnet eller den unge inte bär på sig något som han eller hon (...) inte får inneha.
- En kroppsvisitation eller en ytlig kroppsbesiktning ska genomföras i närvaro av en annan person än den som genomför kontrollen, om inte barnet eller den unge undanber sig det.
- Barnet eller den unge ska tillfrågas om han eller hon önskar att någon viss person genomför eller närvarar vid kroppsvisitationen eller den ytliga kroppsbesiktningen. Om det inte föreligger särskilda skäl ska barnets eller den unges önskemål tillmötesgå. (se SOU 2015:71A, s. 78)

Förslaget behandlas som synes könsneutralt – man talar om *barnet eller den unge* – men en könad aspekt framkommer när utredningen senare ger ett exempel på en situation då det kan föreligga skäl att inte tillmötesgå barnets eller den unges önskemål:

Om det inte föreligger särskilda skäl ska barnets eller den unges önskemål tillmötesgå. Särskilda skäl mot att tillmötesgå barnets eller den unges önskemål kan t.ex. vara en flicka som utsatts för sexuella övergrepp eller ägnat sig åt prostitution och särskilt önskar manlig personal.

SOU 2015:71B, s. 863

Ett särskilt skäl för att inte tillmötesgå ungdomens önskemål exemplifieras genom gestaltningen av en *flicka* med erfarenheter av *sexuella övergrepp och/eller prostitution* som önskar att kroppsvisitation eller ytlig kroppsbesiktning av *manlig personal*. Härvid går det att diskutera frågan om vem som anses vara i behov av skydd – flickan eller den manliga personalen. Det kan antydast att det är den manliga personalen som ska skyddas från flickan och potentiella anklagelser från henne. Flickan konstrueras här som *det farliga barnet* (jmf. Ohlsson & Swärd, 1994; Ponnert, 2007). Det bör återigen betonas att det inte finns något syfte att här bestämma huruvida åtgärdsförslaget är ’rätt’ eller ’fel’, bra eller dåligt. Förslaget

innehåller dock en problemrepresentation av flickor, samtidigt som det inte presenteras ett motsvarande exempel gällande pojkar, d.v.s. vad 'de särskilda skälen' att inte tillmötesgå pojkars önskemål om personal för kroppsvisitering skulle kunna innebära.

5.1.2 Familj, umgänge och övrig omgivning

Ett annat framträdande tema som kunnat identifieras i utredningarna är flickornas familj, umgänge och övrig omgivning. Gemensamt för dessa är att flickor skildras som problembärare trots att det som de facto beskrivs vara problematiskt ligger utanför flickorna själva, både gällande individuella egenskaper och mer sociala och miljörelaterade aspekter. Detta kan bl.a. relateras till Lander (2018:34) och Skeggs (2000:77) om 'kvinnan som moralbärare'. Temat innefattar emellertid också ett fräntagande av flickornas aktörsskap, de blir offer för olika slags omständigheter eller för sin miljö. Det kan exempelvis handla om att de genom samboende med asociala familjemedlemmar, umgänge med missanpassade (pojke)vänner eller helt enkelt att de bor i större städer som, som tidigare nämnt, 'ökar möjligheterna och frestelserna till ett sedeslöst leverne' (SOU 1922:46). Samtidigt fräntas andra aktörer, t.ex. 'asociala pojkvänner eller samboenden', sitt ansvar för de problematiska beteendena. Ansvar för problemet åläggs i stor utsträckning istället flickorna (jmf. Lander, 2018:239f).

I SOU 1922:46 menar man att ungdomsbrottsligheten 'utgör ett så allvarligt samhällsont att dess ändamålsenliga bekämpande måste vara av största vikt' (SOU 1922:46 s. 27), och att 'den kroniske brytaren' måste förebyggas genom tidig uppfostran av unga, exempelvis genom att 'motarbeta dåliga vanor och böjelser' samt 'stärka dennes goda krafter' (ibid. s. 27f). Ungdomars brottsliga beteenden bör, 'i de fall då ungdomen inte besitter sådan mognad att bestraffning ur vedergällningssynpunkt finnas berättigad och påkallad' (ibid. s. 29), korrigeras genom tvångsuppfostran – ett till synes könsneutralt förslag på åtgärd. När man går djupare bortom denna föreslagna åtgärd och vidare inkluderar de underliggande motiveringarna i utredningen framkommer mer könade förslag till åtgärder:

(...) särskilda anstalter skola upprättas för manlig och kvinnlig ungdom. Detta av hänsyn därtill, att kvinnliga elevers uppfostran och utbildning måste anordnas på ett sätt, som i vissa hänseenden avviker från de manliga elevernas, och att kvinnliga befattningshavare erfordras för de kvinnliga elevernas handledning. (...) Vad angår för kvinnlig ungdom avsedda anstalter, böra dessa självfallet jämväl bereda eleverna utbildning i husliga göromål.

SOU 1922:46, s. 93f

Här framträder könsnormativa förväntningar – dels går det att uppfatta pojkarna som normen vilken flickorna avviker från, dels så bör flickorna fostras genom utbildning i husliga

göromål (jämfört med pojkar där utredningen föreslår utbildning i jordbruk, hantverk eller industri; SOU 1922:46 s. 93f), vilket kan sättas i relation till de resonemang som bl.a. Ericsson och Jon (2006:131ff), Söderlind (1999:61ff), Skeggs (2000:77) samt Belknap (2014:320ff) fört gällande det feminina hushållsidealet och den privata sfären.

Som nämndes under avsnitt 5.1.1 *Sexualitet* så resonerar man i SOU 1922:46 kring storstäder kontra landsbygd gällande orsaker till asocialitet och vanart, där ett påstående utifrån tidigare undersökningsresultat är att 'vanartade flickor till övervägande del komma från relativt stora städer' (ibid. s. 199). De 'farliga städerna' och dess frestelser till asociala beteenden är något som skildrats även i tidigare studier (se t.ex. Lundström, 1993; Sundkvist, 1994; Bjurman, 1995; Sköld, 2012). I SOU 1922:46 betonar man problemen med trångboddheten och det medföljande 'inneboendesystemet' i städerna:

[D]et är många andra faktorer, som här spela in och äro av betydelse. Endast i förbigående må här omnämnas att hemmens ekonomiska och moraliska situation varit sämre för de vanartade stadsbarnen än för de vanartade landsbygdsbarnen, att procentantalet utom äktenskapet födda och utackorderade är större bland de förra än bland de senare, ävensom att stadsbarnen i högre grad än landsbygdens genom det s. k. inneboendesystemet i större utsträckning växt upp tillsammans med supiga, osedliga eller brottsliga män och kvinnor, varigenom barnets vilje- och känsloliv redan tidigt förflackats eller snedvridits och utvecklats i asocial riktning.

SOU 1922:46, s. 199

I resonemanget ovan förhåller man sig till 'barnen' som en homogen grupp oberoende av kön, men en betoning på flickors sårbarhet för dessa omständigheter låter inte vänta på sig allt för länge. Genom att presentera resultat från tidigare undersökningar påpekas strax därpå hur flickor verkar vara särskilt sårbara för omgivningens karaktär:

Allra mest utsatta för systemets vådor synas de vanartade flickorna ha varit, i det att mer än 1/3 av deras hem varit tillhåll för inneboende, som ofta angivits såsom supiga, brottsliga eller osedliga. Exempelvis må omnämnas huru en av de 106 vanartade flickorna växt upp hos sin i hög grad lösaktiga moder i ett hem, som till inneboende hade uteslutande lösaktiga kvinnor, vilka jämte modern bl. a. lärde flickan, »huru hon bäst skulle behandla manspersoner för att få så mycket betalt som möjligt».

SOU 1922:46, s. 204

Här konstrueras flickor som offer för sina omständigheter (jmf. Ohlsson & Swärd, 1994:44f), där det går att tolka flickans (sociala) omgivning och umgänge som en "smittokälla" för asocialitet (jmf. ibid.:47f). Framställningen av modern och hennes inneboende (de 'lösaktiga kvinnorna') i exemplet antyder även i avseende till sexualitetstemat att 'lösaktiga kvinnor' är manipulativa och opålitliga. I förlängningen finns det därmed en uppfattad risk att flickan, som offer för sina omständigheter, ska fostras till att bli en 'lösaktig kvinna' – d.v.s. en *dålig* kvinna eller möjligen än värre – en *dålig moder* (jmf. Lander 2018:34ff; Belknap, 2014:146ff; Kaspersson, 2003:154f).

Resonemang relaterade till liknande sociala omständigheter återfinns också i SOU 1944:30. Där förs dessutom en familjerelaterad diskussion kring moderns arbete utanför hemmet, och hur detta kan tänkas påverka vanarten bland barn och unga – resonemang som innehåller element av normativa förväntningar på kvinnan (jmf. Lander 2003, 2018) och i synnerhet förväntningar på kvinnan som omvårdande moder och huvudansvarig för hemmet (jmf. Skeggs, 2000; Belknap, 2014:320ff; Söderlind, 1999:61ff).

Ett gängse argument i den populära diskussionen om orsakerna till den nutida ungdomens »förvildning» gäller moderns arbete utom hemmet, som man då tänkt sig medföra en uppluckring av familjesammanhållningen. Otvivelaktigt är ju att det moderna samhällets ändrade struktur även påverkat familjens funktion som ekonomisk enhet i sådan riktning, att allt flera kvinnor, och därmed även mödrar, med eller mot sin vilja måste ge sig ut i förvärvsarbete utom hemmet. Den frågan inställer sig då helt naturligt om detta obestridliga och ofrånkomliga sociologiska skeende kunnat påverka vanartsfrekvensen bland barn och ungdom.

SOU 1944:30, s. 224

Det resonemang som förs om huruvida mödrar frånvarande från hemmen kan påverka barn och ungdom i asocial riktning nyanseras dock i samma utredning strax därpå, genom hänvisningar till studier som visat att 'yrkesarbete utom hemmet verkar förekomma i ungefär samma utsträckning bland de vanartiga barnens mödrar som bland kvinnor i allmänhet' (SOU 1944:30, s. 225). Men man har ändå svårt att släppa den *potentiella* påverkan detta skulle kunna ha:

Det förhållandet att modern icke hela dagen kan ägna sig åt hemmets skötsel skulle med andra ord icke spela någon roll i större sammanhang. Därmed är givetvis icke sagt att moderns bortovaro inte kan ha nog så svåra följder i det enskilda fallet, vilket ej minst den barnpsykiatriska verksamheten känner exempel på.

SOU 1944:30, s. 225

I flera fall presenteras exempel på anledningar (utöver konkreta brottsliga handlingar) som kan utgöra föremål till ingripanden på grund av asocialitet. I SOU 1964:58 (s. 302) lyfter man att "asocialt beteende utgör nästan aldrig anledning till ingripande mot pojkar men används i viss utsträckning mot flickorna. Med asocialt beteende hos flickor menas antingen utespring eller prostitution, men även rymning hemifrån och skolk betecknas som anledning till ingripande". Liknande förhållanden verkar gälla omhändertaganden för skyddsuppfostran, där dels en större andel flickor än pojkar omhändertagits, men också att för flickorna kan "annat än brott anges som skäl till ingripande" (ibid. s. 283). Då handlar det oftast om "utespring eller sedeslöst leverne" för flickor (ibid.). Lander (2018:31) menar att detta innebär en kroppslig kontroll av flickor, på så vis att de inte ska vara ute i det offentliga rummet, men också att det får en symbolisk innebörd in att flickor inte ska vara sexuellt tillgängliga och/eller aktiva (se även Belknap, 2014:320ff). 'Att flickor uppvisar

traditionella könsrollsmönster' lyfts även som en del av ungdomsbrottslighetens karaktär i SOU 1993:35 (s. 15):

I de grupper (nätverk) av brottsaktiva ungdomar där flickor förekommer spelar de ofta en underordnad roll och är sällan aktiva eller tar initiativ till de olika aktiviteterna. Deltar de i de brott som gruppen begår, är de ofta passiva åskådare, står på vakt etc. Det vanliga är att dessa flickor är med i gruppens aktiviteter så länge som de är tillsammans med någon av de brottsaktiva pojkarna. När förhållandet mellan flickan och pojken, som ofta är några år äldre, tar slut slutar flickan att begå brott. Ofta stannar hon dock i samma krets av ungdomar och återkommer när hon blir tillsammans med någon annan av pojkarna i gruppen. Eftersom pojkarna som dessa flickor är tillsammans med, ofta är äldre och mera socialt missanpassade löper flickorna påtagliga risker att på kort tid själva utveckla grov asocialitet, t.ex. missbruk av narkotika och liknande. Även om själva brottsligheten hos dessa flickor inte är särskilt allvarlig innebär således deras tillhörighet till denna typ av asociala nätverk en allvarlig risk för deras framtida utveckling.
SOU 1993:35B, s. 15

Här finns ett flertal aspekter att analytiskt stanna till vid. Låt oss börja med frågan om aktörsskap. Flickorna tillskrivs i ovanstående utdrag egenskaper så som att de vanligen är underordnade, passiva och icke-initiativtagande (jmf. Lander, 2018:239). De deltar i brott (fast passivt, som åskådare) för att deras (äldre, mer missanpassade) pojkvänner begår brott. De slutar att begå brott för att förhållandet tar slut. De blir ihop med en ny, missanpassad pojke och börjar då delta i brottsliga aktiviteter igen (jmf. *ibid.*). Flickornas brottslighet beskrivs som "inte särskilt allvarlig" (jmf. Belknap 2014:93) men de löper ändå påtagliga risker att själva utveckla grov asocialitet p.g.a. 'tillhörigheten till denna typ av asociala nätverk'. Mellan raderna framstår det vidare som att det är (de heterosexuella) relationerna som anses problematiska i relation till riskfaktorer för flickors asocialitet, snarare än *umgängesgruppen*. Pojkvännen skildras som den huvudsakliga influeraren till flickans asocialitet, och när relationen tar slut och hennes egna brottsliga beteende tillfälligt upphör så framställs det som att det inte dröjer länge innan hon "blir tillsammans med någon annan av pojkarna i gruppen" – hennes beteende är helt avhängigt den heterosexuella relationen. Det framstår nästan som att flickorna helt saknar egen agens, och näst intill "smittas" av sitt asociala umgänge (jmf. Ohlsson & Swärd, 1994:47ff), vilket ligger nära hur Kaspersson (2003:155) skildrar den 'kriminella kvinnan som "offer"'. Flickan tillskrivs en implicit offerstatus genom att betona de 'problematiska' omständigheter och relationer hon omges av – även om hon själv är involverad i asocialitet så är hon 'underordnad' och 'passiv'. Offerstatusen fråntar henne ansvar och aktörsskap (jmf. Kaspersson, 2003:155; Lander, 2018:239f).

5.1.3 Biologiska och psykologiska förklaringar

Detta tema innefattar variationer av biologiska och psykologiska förklaringsmodeller som på olika sätt ofta också knyter an till de ovan analyserade temana. Det handlar om att individförankrade biologiska eller psykologiska avvikelser orsakar flickors sexuella problembilder, eller att exempelvis begåvningsgrad, intellekt eller psykisk sårbarhet gör flickor till 'lättare offer' för de tidigare diskuterade umgänges- och omgivningsrelaterade aspekterna. I somliga fall handlar det också om skillnader i vilken riktning pojkar och flickor bör fostras i – t.ex. jordbruk, hantverk och industri för pojkar och husliga göromål för flickor – kan argumenteras grunda sig i stereotypa och normativa (i vissa fall biologiskt relaterade) förväntningar på könen (jmf. Söderlind, 1999; Skeggs, 2000).

Att flickor är "lättare att uppfostra än pojkar" är en ståndpunkt som beskrivs som "välbekant och oomtvistlig", men samtidigt något motsägelsefullt att 'dess förklaring är alltjämt osäker', i SOU 1944:30 (s. 203). I SOU 1964:58 presenteras undersökningsresultat som styrker detta påstående om uppfattade flickors foglighet, nämligen att flickor i alla anpassningsmått låg gynnsammare till än pojkar, vilket vidare exemplifieras genom 'störande beteende' (1964:58, s. 287). Vidkommande flickornas vanart tydliggör SOU 1944:30 att flickors och kvinnors handlingsutrymme är mycket mindre än pojkars och mäns handlingsutrymmen, vilket går i linje med Schlytters (1999:138f) resonemang.

(...) flickornas vanart [bottnar som regel] i mer utpräglade brister hos individen själv eller miljön. Detta torde i sin tur sammanhånga med att vanart liksom brottslighet hos kvinnor är mer ovanlig och att följaktligen vanartiga flickor och kriminella kvinnor i gemen böra vara mer psykiskt och socialt avvikande från normen än vanartade pojkar och kriminella män.

SOU 1944:30, s. 194

Häri återfinns uppfattningen om den brottsliga (vanartade) flickan som avvikare i dubbel bemärkelse. (Avvikande) pojkar och flickor avviker båda från normen, men flickorna avviker *dessutom* från de avvikande pojkarna (jmf. Lander, 2018:32ff, om den normativa femininiteten). Studier rörande vuxna kriminella beskrivs vidare påvisa att vissa slags brott, däribland sexualbrott samt grövre våldsbrott, står i "viss korrelation till psykisk abnormitet hos brottslingen" (SOU 1944:30, s. 234). Detta exemplifieras genom 'den grövre prostitutionen' som sammankopplas med 'psykiskt defekta och särskilt intellektuellt undermåliga kvinnor':

Särskilt i fråga om sexualdelikten skulle det därvid ofta röra sig om intellektuell undermålighet. Genom flera såväl in- som utländska undersökningar är det vidare känt, att prostitutionen åtminstone i dess grövre former i stor utsträckning rekryteras av psykiskt defekta kvinnor, särskilt intellektuellt undermåliga.

SOU 1944:30, s. 234

Handlingarna, i detta fall 'sexuallikten' och 'prostitutionen', behandlas som brottsliga, vilket i sig innebär problem (på så vis att de utgör brott mot lagstiftning). Däremot antyds det att flickorna och kvinnorna som ägnar sig åt handlingarna gör det på grund av 'psykisk defekt' eller 'intellektuell undermålighet', liksom på grund av 'brister hos individen eller dennes miljö' – kärnan i problemet konstrueras alltså i hög grad genom biologiska och/eller psykologiska termer. De skildrade problemen innehar i sin tur därmed också en tvåsidig karaktär: de kan både vara lagbrytande och parallellt normbrytande.

5.2 Skiljer sig problemkonstruktionerna av lag- och normbrytande beteenden åt mellan pojkar och flickor, och i så fall, på vilka sätt?

På det stora hela handlar problemkonstruktionerna gällande flickor främst om *normbrytande* beteenden, jämfört med att problemkonstruktionerna gällande pojkar främst handlar om *lagbrytande* beteenden. Enligt hur utredningarna exempelvis skildrar omhändertaganden så omhändertas flickor och pojkar ofta på olika grunder. Exempel på detta återfinns t.ex. i SOU 1964:58:

För pojkarnas del dominerade kriminella handlingar som biltillgrepp och andra egendomsbrott bland orsakerna till omhändertagandet, medan flickorna oftast hade tagits om hand på grund av asocialt beteende, som sexuell vanart och vagabondering.

SOU 1964:58, s. 261

Ytterligare ett exempel återfinns i SOU 1993:35:

"När det gäller pojkar är kriminaliteten och då i synnerhet våld, nästan alltid den dominerande orsaken. För flickorna är bilden mera splittrad. Även de är ofta kriminella fast sällan våldsamma, många missbrukar alkohol och narkotika. Ibland blir de omhändertagna och placerade grund av prostitution, vagabonderande livsstil etc.

SOU 1993:35B, s. 72

Flickors problembeteenden centrerar således ofta kring normativt uppfattade 'typiska kvinnobeteenden' som i Sverige inte nödvändigtvis ses som brottsliga, men som ändå kan beskrivas vara socialt nedbrytande på olika sätt (och som presenteras och diskuteras som problem som i behov av åtgärder trots att de inte nödvändigtvis är brottsliga, se t.ex. SOU 1964:58 s. 302; SOU 1993:35 s. 15, 73). Det kan handla om prostitution, missbruk av alkohol, en 'vagabonderande livsstil' etc. Detta går i linje med de resultat som bl.a. Ericsson och Jon (2006:131f) diskuterar utifrån jämförelser mellan omhändertaganden för flickor respektive pojkar.

I SOU 1944:30 förs ett resonemang där man inledningsvis lyfter faktiska skiljaktigheter i ställningstaganden mellan pojkars och flickors vanart, men snabbt inför en

reservation gällande att man *inte* tenderar att döma flickor hårdare än pojkar, något som ”skulle kunna tänkas beträffande den sexuella vanarten”:

De påvisade skiljaktigheterna i barnavårdsnämndernas ställningstagande till pojkarnas och flickornas vanart få naturligtvis icke utan vidare tolkas så, att nämnderna ha en tendens att döma flickor hårdare än pojkar för likartade förseelser — möjligen skulle detta kunna tänkas beträffande den sexuella vanarten. De huvudsakliga förklaringsgrunderna torde vara att söka i andra omständigheter. (...) Det kan då tänkas att just det förhållandet, att vanartiga flickor oftare komma från dålig miljö och oftare äro behäftade med psykiska brister, skulle göra barnavårdsnämnderna benägna att av den anledningen — och icke på grund av en speciell bedömning av handlingen i och för sig — oftare tillämpa skyddsuppfostran på flickor. Det kan för övrigt redan här förutskickas, att en sådan skillnad i fråga om miljöförhållanden och psykisk struktur verkligen också synes föreligga mellan flickorna och pojkarna inom det undersökta vanartsklientelet.

(SOU 1944:30, s. 199)

I samma resonemang fortsätter man ändock att lyfta flickors potentiellt sämre förutsättningar, vilka skulle kunna härledas till ’miljö och psykiska brister’, och att flickorna med grund i det kan vara i större behov av skyddsuppfostran. En tolkning är att flickor anses vara mer sårbara än pojkar, och i större behov av skydd och omsorg än pojkar – trots att pojkarna i större omfattning än flickorna engagerar sig i brottsliga aktiviteter. I flera sammanhang andrafieras eller osynliggörs flickor, både i explicita skildringar av problembeteenden men också gällande förslag till åtgärder, vilket kan exemplifieras i följande utdrag från SOU 1922:46 där man talar om ’de unga’ men åsyftar pojkar:

Kunnighet i jordbruksarbete och vad därtill ansluter sig utgör lika väl som skicklighet i hantverk eller industriellt yrke en god borgen för framtida utkomst. Och i vissa andra avseenden erbjuder jordbruksarbetet för de unga, om vilka här är fråga, bestämda företräden. Det torde nämligen i allmänhet kunna vitsordas, att det friska livet ute i marken är särskilt ägnat icke blott att skänka kroppslig kraft och hälsa utan även att åstadkomma jämvikt i sinnet och befrielse från dåliga anlags eller vanors makt. Därtill kommer, att det måste anses förmånligt, om den unge efter utskrivning från anstalten såsom jordbruksarbetare blir knuten till landsbygden, där lockelserna till brott icke äro lika starka och mångtaliga som i en storstad eller ett industrisamhälle.

SOU 1922:46, s. 93f

Det framgår, i och med en efterföljande beskrivning av vad anstalter för ’kvinnlig ungdom’ bör fokusera på, att ovanstående citat som talar om ’de unga’ syftar till de unga *pojkar*. Flickorna inkluderas inte här i kategoriseringen ungdomar, utan kan sägas andrafieras genom uppställningen av grupperna *ungdomen* och *den kvinnliga ungdomen*. Pojkarna skildras implicit som normen (jmf. Lander, Pettersson & Tiby, 2003:9). Vidare görs en distinktion mellan hur pojkar och flickor i dessa respektive anstalt bör fostras, eller med andra ord mellan vilka åtgärder som pojkar respektive flickor bör tilldelas. I citatet ovan framgår det att pojkarna (’de unga’) gynnas av att utbildas i jordbruksarbete, industriellt arbete eller hantverk, både i avseende på en framtida utkomst men också för att dessa riktningar kan leda dem bort från ’lockelserna till brott’ i större städer. De för flickor föreslagna åtgärderna

innefattar å andra sidan, och som tidigare nämnt i avsnitt 5.1.3, ”utbildning i husliga göromål” (SOU 1922:46, s. 94), vilket kan jämföras med Belknaps (2014:320ff) resonemang gällande könsuppdelningen mellan den publika sfären respektive den privata sfären. Pojkarna bör fostras till att bli försörjande män inom den publika sfären, flickorna till omvårdare inom den privata sfären.¹⁴

Flickor (och kvinnor) är enligt SOU 1993:35B (s. 15) underrepresenterade i brottslighet – både gällande misstanke och självrapporering – men det innebär inte per automatik att de är bättre socialt anpassade och mera skyddade från sociala problem (ibid.). Genom att trycka på denna underrepresentation (och hur ovanlig flickors brottslighet är) konstrueras de flickor som begår brott eller avviker på andra asociala sätt återigen som särskilt avvikande, både i relation till de ’goda flickorna’ men också till brottsliga eller avvikande pojkar (jmf. Lander, 2018:32ff). Detta kan sättas i relation till argument om hur flickor har ett mindre förhandlingsutrymme i vad som anses acceptabelt beteende jämfört med pojkar (jmf. Schlytter, 1999) – parallellt som det (också i de tidiga utredningarna) finns en utgångspunkt i att flickor generellt är lättare att ha och göra med (vidkommande uppfostran, foglighet, anpassningsgrad etc.) (jmf. Schlytter, 1999, om handlingsutrymmen; se även Lander, 2018; Kaspersson, 2003). Detta i sin tur konstruerar också de avvikande flickorna som *särskilt* avvikande. Dessa flickor avviker som tidigare nämnt både från normen, men också från de avvikande pojkarna.

I ett resonemang ur SOU 1993:35B (s. 15), citerat nedan, påvisas en framväxande medvetenhet (jämfört med de tidigare analyserade utredningarna) både kring normativa förväntningar på kön samt på kulturella skillnader, skillnader mellan lag- och normbrytande (asociala) handlingar, maktaspekt när det kommer till definitioner av vilka handlingar som ska anses brottsliga:

Den nu gällande lagstiftningen definierar som brott fler handlingar som hör till den klassiska mansrollen t.ex. användning av våld som konfliktlösningsmedel än till kvinnorollen. När det gäller handlingar som är typiska för kvinnorollen så definieras dessa sällan som brott även om de har klart asocial karaktär. Hit hör t.ex. prostitution som i Sverige inte är brottslig. I kulturer där fler typiska kvinnobeteenden anses vara skadliga för samhället och därför är kriminaliserade är andelen kvinnliga brottslingar större. De områden som det kan handla om rör ofta kvinnornas sexualitet och barnalstring.

SOU 1993:35B, s. 15

Här visas avslutningsvis hur det socialkonstruktionistiska perspektivet kan appliceras genom betoning på att lagstiftning i grund och botten är normativ. Med prostitution som exempel,

---

¹⁴ Se även Zedner (1991), Skeggs (2002) samt Lander (2018).

så anser man att prostitutionen som fenomen förvisso innefattar en asocial karaktär, men de prostituerade betraktas inte vara skadliga för samhället (jämfört med om prostitution hade varit kriminaliserat). Flickor som prostituerar sig betraktas således inte som *farliga barn*, utan som *barn i fara* (jmf. Ohlsson & Swärd, 1994; Bjurman, 1993; Söderlind, 1999; Ponnert, 2007; Enell, Gruber & A. Vogel, 2018).

5.3 Har föreställningarna om flickors lag- och normbrytande beteenden förändrats över tid, och hur ser förändringarna i så fall ut?

Sexualiteten är överlag framträdande i problemrepresentationer av flickor inom de allra flesta utredningar, men representationerna varierar något över tid. Sexualiteten sammankopplas nästan alltid med aktivt aktörsskap hos flickorna, de är de som skildras som drivna och sökande, vilket emellertid antyder manipulation och oärlighet (jmf. exemplet i SOU 1922:46, s. 204, vilket behandlas i avsnitt 5.1.2, och exemplet i SOU 2015:71, om flickor med 'problematiske sexuella erfarenheter' som efterfrågar manlig personal vid kroppsvisitering, vilket behandlas i avsnitt 5.1.1.).

Gällande skillnader mellan pojkar och flickor över tid så kan först och främst utredningarnas konkreta förslag till åtgärder lyftas. Dessa presenteras som könsneutrala över hela den analyserade tidsperioden. Åtgärdernas bakomliggande motiveringar, underlag och problemrepresentationer är däremot, som tidigare nämnt, generellt sett könade. Den modifikation av Bacchis (2009) WPR-ansats som utförts inom denna studie kan i sig, likt hur Belknap (2014:149) problematiserar könsneutral lagstiftning, förstås som ett praktiskt problematiserande av de könsneutrala åtgärdsförslagen. Utredningarna verkar sträva efter att tala om ungdomar som grupp och individer utan att köna dem, men genom analysen framgår det att uppfattade 'problemet' ofta skiljer sig åt mellan flickor och pojkar, och således i hög grad fortsätter att vara könat.

Dessa teman som analysen visat på återfinns inom hela den analyserade tidsperioden, och visar sig vara relativt trögrörliga. Problemrepresentationerna tillhörande respektive tema visar däremot på större variationer beroende över tid, d.v.s. att hur problemet konstrueras och uttrycks utifrån dessa teman beror på vilken tidsperiod vi befinner oss i. Problemrepresentationerna skiljer sig även åt mellan flickor och pojkar i utredningarna – flickors problembilder centreras främst kring *normbrytande* beteenden, medan pojkars problembilder främst centreras kring *lagbrytande* beteenden. I flera sammanhang konstrueras också pojkar som norm för gruppen (lag- och normbrytande) barn och ungdomar, vilket innebär att flickor andrafieras eller osynliggörs.

Utöver att könsneutrala formuleringar och förhållningssätt tillkommer i de senare utredningarna, d.v.s. successivt i SOU 1993:35 och framförallt i SOU 2015:71, så finns ytterligare en aspekt som framkommer över tid. Det handlar om *jämställdhet*, och 'jämställdhetsfrågan'. I SOU 2015:71 betonas vikten av ett jämställdhetsperspektiv genom att föreslå åtgärder som man menar ska leda till förbättrat stöd för unga placerade vid HVB-hem. Åtgärderna presenteras som könsneutrala, men genom att titta närmre på hur 'problemet' beskrivs i utredningen så framträder även här vissa åtskillnader gällande flickor och pojkar, och det blir mycket tydligt att man vill betona HVB-placerade flickors överrepresentation gällande psykisk ohälsa (jmf. Andersson Vogel, 2012) och hur viktig den aspekten är i ett jämställdhetsperspektiv, t.ex.: "Att säkerställa tillgången till medicinsk och psykologisk kompetens vid enskilt och kommunalt drivna HVB är särskilt angeläget när vården sker med tvång, i synnerhet om verksamheten har en inriktning mot barn och unga med psykiska funktionsnedsättningar eller psykisk ohälsa. Eftersom psykisk ohälsa är vanligare bland flickor än bland pojkar vid HVB är dessa frågor också viktiga i ett jämställdhetsperspektiv" (SOU 2015:71A, s. 55). Ett annat förslag till åtgärd inom samma område är 'erbjudanden om hälsoundersökningar till barn och unga i samband med placering', vilket motiveras genom att detta "kan bidra till att hälsoproblem hos både flickor och pojkar kartläggs på likvärdiga villkor. Förslagen om innehåll och kvalitet i vård vid HVB bör på sikt leda till förbättrat stöd för bl.a. flickor med psykisk ohälsa, vilket är en viktig jämställdhetsfråga" (SOU 2015:71A, s. 59; se även *ibid.*, s. 326 samt SOU 2015:71B, s. 755, 800, 803). 'Jämställdhetsfrågan' är dels intressant i relation till hur den könas (d.v.s. i relation till flickors överrepresentation gällande psykisk ohälsa) – hade det inte varit en jämställdhetsfråga om pojkarna hade varit överrepresenterade? Dels är det i sig ett intressant fynd att något konkret händer inom problemdiskursen mellan SOU 1993:35 och SOU 2015:71: jämställdhet som begrepp tillkommer och skildras som en viktig grund att basera åtgärdsförslagen på för att komma till bukt med det uppfattade problemet.

Baserat på ovanstående diskussion är det vidare relevant att belysa *den psykiska (o)hälsan* som en framträdande problemrepresentation vilken förekommit genomgående över tid, men i olika skepnader. I de tidiga SOU:erna (t.ex. SOU 1944:30; SOU 1964:58) innefattade problemrepresentationerna om flickors lag- och normbrytande beteenden beskrivningar av både biologiskt och psykologiskt betingad vanart, defekt eller undermålighet, för att nämna några exempel. Med tiden har problemrepresentationerna dock mer och mer innefattat ett skydds- och vårdperspektiv (vilket kan sättas i relation till "barnet

i fara”; Ohlsson & Swärd, 1994; Ponnert 2007) – något som framträder i SOU 1993:35 och framförallt i SOU 2015:71.

6 Avslutande diskussion

Syftet med denna studie var att skapa förståelse om hur flickors lag- och normbrytande beteenden konstrueras som sociala problem i offentliga utredningar. WPR-analysen visade att åtgärdsförslagen i de studerade utredningarna över tid genomgående formulerats och presenterats könsneutralt, men att de underlag som motiverar åtgärderna i stor utsträckning bygger på könade problemkonstruktioner. Det finns en tydlig tendens att problemkonstruktionerna gällande flickor fokuserar på *normbrytande* beteenden, innehållandes element av sexualitet; familj, umgänge och övrig omgivning samt biologiska och psykologiska förklaringar.

Skiljer sig problemkonstruktionerna åt avseende lag- och normbrytande beteenden hos pojkar respektive flickor, och i så fall, på vilka sätt? Det finns en återkommande diskrepans mellan lagbrytande och normbrytande beteenden i utredningarna. Skildringar av flickors problembeteenden utgår, som ovan nämnt, ofta från *normbrytande* beteenden. Pojkars problembeteenden tenderar att skildras i avseende till *lagbrytande* beteenden. Pojkars problembilder innefattar mycket sällan (nästan aldrig) element av sexualitet. Det går, i linje med tidigare forskning (se t.ex. Schlytter, 1999; Lander, 2003, 2018), att förstå lag- och normbrytande flickor som dubbelt avvikande. Lag- och normbrytande flickor och pojkar avviker alla från en förgivettagen norm om vad som anses vara acceptabelt beteende. Det som särskiljer flickorna från pojkarna här är att de *dessutom* avviker från de avvikande pojkarna. Schlytter (1999:135ff) menar att det beror på att flickornas handlingsutrymme är mycket mindre och snävare än pojkarnas. Resultatet i denna studie argumenteras stärka denna tes.

Har föreställningarna om flickors lag- och normbrytande beteenden förändrats över tid, och hur ser förändringarna i så fall ut? Tendenser av en ökad medvetenhet gällande kön och genus har återfunnits i de analyserade utredningarna, men det är viktigt att återkoppla till den reflexivitet som betonas vid genomförandet av en WPR-analys (jmf. Bacchi, 2009:19). Den i urvalet senaste SOU:n är från 2015, vilket ligger förhållandevis nära i tid när denna studie författas. Det har inneburit att denna utredning har analyserats med en medvetet särskilt reflexiv blick, då det kan argumenteras att vi fortfarande befinner oss inom samma diskurs, och det således kan finnas en risk att på ett analytiskt plan missa relevant innehåll genom att det t.ex. tas för givet (jmf. *ibid.*:19ff). Ett exempel på detta är att

problemrepresentationerna i större utsträckning legat implicit ”mellan raderna” i SOU 2015:71, jämfört med de tidiga SOU:erna där man (utifrån en analysblick grundad i nutida diskurs) mer utpräglat kan se differentieringar mellan flickor från pojkar.

Under det tidiga analyskedet visade det sig att åtgärderna i de analyserade utredningarna genomgående från 1922 till 2015 presenteras könsneutralt genom att de generellt är riktade mot ’barn och ungdomar’. En fördjupad analys visade emellertid att det studerade materialet innehåller både implicita och explicita problemrepresentationer som särskiljer flickor från pojkar. Genom att gå bortom de konkreta förslagen till åtgärder (och därmed också WPR-ansatsen i sin ursprungsform), och vidare in i motiveringarna till de föreslagna åtgärderna kan problemrepresentationerna förstås som i hög grad könade, där det i flera sammanhang blir tydligt att pojkarna konstrueras som normen man utgår från.

Det longitudinella urvalsangreppet kan dock visa på diskursiva och i viss mån praktiska tendenser och konsekvenser över tid. Studien hade tjänat på ett större empiriskt material, både sett till antal och omfattning, tidsmässiga nedslag men också andra typer av policydokument (t.ex. remisser, debatter, propositioner etc.). Det bör därtill nämnas att det endast är en maktdimension som huvudsakligen analyserats i studien, nämligen kön. Detta är en begränsning för studien. Element av andra maktdimensioner, så som klass¹⁵ (jmf. Skeggs, 2000; Bryson, 2016), argumenteras vara relevanta både för studiens frågeställningar och det empiriska materialet, och i synnerhet gällande jämställdhetsaspekten som i de senare utredningarna blir allt mer distinkt. Hänsynstagande till dessa begränsningar hade kunnat möjliggöra en än mer omfattande och representativ analys, men avgränsningar var nödvändiga med anledning av studiens omfattning och därtill begränsade tid. Utifrån detta motiveras framtida forskning – den kunskap som denna studie bidragit med kan genom framtida studier skapa än större medvetenhet kring både diskursiva och levda effekter genom ifrågasättanden av problemkonstruktioner av flickors lag- och normbrytande beteenden, och jag vill betona vikten av ett intersektionellt perspektiv i framtida studier.

---

¹⁵ Till exempel i relation till industrialiseringen, välfärdssamhällets framväxt och skärpta klassmotsättningar som berörts på s. 3.

Litteratur

- Andersson Vogel, M. (2012). Särskilda ungdomshem och vårdkedjor: Om ungdomar, kön, klass och etnicitet [Doktorsavhandling]. Stockholm: Institutionen för socialt arbete - Socialhögskolan, Stockholms universitet
- Axelsson, T. & Qvarsebo, J. (2017). Maktens skepnader och effekter. Maktanalys i Foucaults anda. Lund: Studentlitteratur
- Bacchi, C. (2009). *Analysing Policy: What's the problem represented to be?*. Frenchs Forest, N.S.W.: Pearson
- Bacchi, C. (2012). Introducing the 'What's the Problem Represented to be?' approach. I: Bletsas, A. & Beasley, C. (red.). *Engaging with Carol Bacchi: Strategic Interventions and Exchanges* (s. 21-24). Adelaide: The University of Adelaide Press
- Bacchi, C. & Goodwin, S. (2016). *Poststructural Policy Analysis: A Guide to Practice*. New York: Palgrave Pivot
- Belknap, J. (2014). *The Invisible Woman: Gender, Crime and Justice*. Toronto: Nelson Education
- Butler, J. (2011). *Bodies that matter: on the discursive limits of "sex"*. Abingdon, Oxon: Routledge
- Bergström, G. & Ekström, L. (2018). Tre diskursanalytiska inriktningar. I: Bergström, G. & Boréus, K. (red.). *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys* (s. 253-304). Lund: Studentlitteratur
- Bjurman, E. L. (1995). *Barnen på gatan*. Stockholm: Tidens förlag
- Bryson, V. (2016). *Feminist Political Theory*. New York: Palgrave
- Camenius, R. & Sandman, T. (kommande) *Women in the malestream study of crime: Exploring a century of Swedish academic and professional journals*.
- Enell, S., Gruber, S. & Vogel, M. A. (2018). Tvångspraktiker på institution. I: Enell, S., Gruber, S. & Vogel, M. A. (red.). *Kontrollerade unga: tvångspraktiker på institution* (s. 19-36). Lund: Studentlitteratur AB
- Ericsson, K., & Jon, N. (2006). Gendered Social Control: 'a Virtuous Girl' and 'a Proper boy'. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 7, 126–141.
- Estrada, F., Nilsson, A. & Pettersson, T. (2019). The female offender - A century of registered crime and daily press reporting on women's crime. *Nordic Journal of Criminology*, 20(2), 138–156.
- Hydén, M. (2002). Har sociala problem ett kön? I: Meuwisse, A. & Swärd, H. (red.). *Perspektiv på sociala problem* (s. 274-292). Stockholm: Natur & Kultur
- Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (2003). Presentation av antologin och en feministisk kritik av kriminologin. I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.). *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi* (s. 7-20). Lund: Studentlitteratur AB
- Lander, I. (2003). Genus, normalitet och avvikelse. I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.). *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi* (s. 21-47). Lund: Studentlitteratur AB
- Lander, I. (2018). *Den flygande maran: Den normativa femininitetens exkluderingsmekanismer*. Malmö: Égalité

- Lundström, T. (1993). Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet [Doktorsavhandling]. Stockholm: Institutionen för socialt arbete – Socialhögskolan, Stockholms universitet
- Meuwisse, A. & Swärd, H. (2002). Vad är ett socialt problem? I: Meuwisse, A. & Swärd, H. (red.). *Perspektiv på sociala problem* (s. 23-53). Stockholm: Natur & Kultur
- Norburg, U. (2015). Fängelse, skola, uppfostringsanstalt eller skyddshem? Åkerbrukskolonien Hall för pojkar år 1876-1940 [Doktorsavhandling]. Linköping: Institutionen för tema, Tema Barn. Linköpings universitet
- Ohlsson, L. B. & Swärd, H. (1994). Ungdom som samhällsproblem. Lund: Studentlitteratur
- Ponnert, L. (2007). Mellan klient och rättssystem – Tvångsvård av barn och unga ur socialsekreterares perspektiv [Doktorsavhandling]. Lunds universitet, Socialhögskolan
- Qvarsebo, J., Axelsson, T. & Balldin, J. (2014) Upphöjda begrepp i svensk utbildningsdiskurs. 1 I: Axelsson, T., Balldin, J. & Qvarsebo, J. (red.). *Styrningskonst på utbildningsarenan: upphöjda begrepp i svensk utbildningsdiskurs* (s. 11-20). Lund: Studentlitteratur AB.
- Sahlin, I. (2002). Sociala problem som verklighetskonstruktioner. I: Meuwisse, A. & Swärd, H. (red.). *Perspektiv på sociala problem* (s. 109-129). Stockholm: Natur & Kultur
- Sallnäs, M. (2018). Förord. I: Enell, S., Gruber, S. & Vogel, M. A. (red.). *Kontrollerade unga: tvångspraktiker på institution* (s. 13-15). Lund: Studentlitteratur AB
- Schlytter, A. (1999). Kön och juridik i socialt arbete: tillämpningen av 3 § LVU på länsrättsnivå. Lund: Studentlitteratur AB
- Skeggs, B. (2000). Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön. Göteborg: Daidalos
- Sköld, J. (2012). Fosterbarnens ö: Prins Carls uppfostringsinrättning och verksamheten på Gålö: 1830-1939. Stockholm: Stockholmia förlag
- Sohlberg, P. & Sohlberg, B. (2009). Kunskapens former. Vetenskapsteori och forskningsmetod. Malmö: Liber AB
- Sundkvist, M. (1994). De vanartade barnen: Mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903-1925 [Doktorsavhandling]. Linköping: Institutionen för tema, Tema Barn. Linköpings universitet
- Söderlind, I. (1999). Barnhem för flickor: barn, familj och institutionsliv i Stockholm 1870-1920 [Doktorsavhandling]. Stockholm: Stockholmia
- Svanström, Y. (2003). ”Öronen skymta fram”. I: Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. (red.). *Femininiteter, maskuliniteter och kriminalitet. Genusperspektiv inom svensk kriminologi* (s. 179-210). Lund: Studentlitteratur AB
- Thurén, T. (2019). Vetenskapsteori för nybörjare. Stockholm: Liber
- Vogel, M. A. & Gruber, S. (2018). Institutionsvårdens könade strukturer. I: Enell, S., Gruber, S. & Vogel, M. A. (red.). *Kontrollerade unga: tvångspraktiker på institution* (s. 61-78). Lund: Studentlitteratur AB
- Zedner, L. (1991). Women, Crime and Penal Responses: A Historical Account. *Crime and Justice*, Vol. 14 (1991), pp. 307-362

Offentligt tryck

- de los Reyes, P. & Kamali, M. (2005). Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering. I: de los Reyes, P. & Kamali, M. (red). *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering* (s. 7-28). SOU 2005:41, rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Integrations- och jämställdhetsdepartementet
- SOU 1922:46. *Betänkande med förslag till lag om tvångsuppfostran åt unga förbrytare m.m.* Hämtad från databas: Statens Offentliga Utredningar (SOU), Linköping University Electronic Press, <https://doi.org/10.3384/db.sou>
- SOU 1944:30. *Ungdomsvårdskommitténs betänkande: Psykisk barna- och ungdomsvård.* Hämtad från databas: Statens Offentliga Utredningar (SOU), Linköping University Electronic Press, <https://doi.org/10.3384/db.sou>
- SOU 1964:58. *Aktion mot ungdomsbrott.* Hämtad från databas: Statens Offentliga Utredningar (SOU), Linköping University Electronic Press, <https://doi.org/10.3384/db.sou>
- SOU 1993:35. *Reaktion mot ungdomsbrott. Del A.* Hämtad från databas: Statens Offentliga Utredningar (SOU), Linköping University Electronic Press, <https://doi.org/10.3384/db.sou>
- SOU 1993:35. *Reaktion mot ungdomsbrott. Del B.* Hämtad från databas: Statens Offentliga Utredningar (SOU), Linköping University Electronic Press, <https://doi.org/10.3384/db.sou>
- SOU 2015:71. *Barns och ungas rätt vid tvångsvård: förslag till ny LVU. Del A.* Hämtad från databas: Statens Offentliga Utredningar (SOU), Linköping University Electronic Press, <https://doi.org/10.3384/db.sou>
- SOU 2015:71. *Barns och ungas rätt vid tvångsvård: förslag till ny LVU. Del B.* Hämtad från databas: Statens Offentliga Utredningar (SOU), Linköping University Electronic Press, <https://doi.org/10.3384/db.sou>

Övriga källor

Regeringskansliet. (u.å). *Statens offentliga utredningar*. Hämtad 15 mars, 2021 från: <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/>

Bilagor

Bilaga 1: Flödesschema för urvalsprocessen

